

OOSTVLAAMSE ZANTEN

algemeen tweemaandelijks tijdschrift
voor volkskunde

XLVIII - 1973 - 1

UITGAVEN VAN DE BOND

Verkrijgbaar op het sekretariaat, Oscar de Gruyterstraat 42, B 9000 Gent en op de bibliotheek: Kraanlei 63, B 9000 Gent.

1. Oostvlaamsche Zanten, nog voorradig tot zolang de voorraad strekt: 15e, 19e jg., 21e tot en met 31e jg., 33e tot en met 47e jg., tegen 200F per jaargang. Losse nummers ook van de jgg. 1-19 zijn nog beschikbaar tegen 55 F per nummer. Jaarboek 1945 (jg. 20) van de Bond der Oostvlaamse Folkloristen: 159 F (leden 106 F). Inhoudstafel op Oostvlaamse Zanten (Jg. I - Jg. XXV), door F. VAN ES: 55 F (leden 42 F). Idem II (Jg. XXVI - Jg. XXXV), door F. VAN ES: 45 F (leden 35 F).
2. Geïllustreerd Feestnummer (lustrumnr.) Prijs: 30 F (leden 23 F).
3. Survivances du Passé, door A. MARINUS (8 p.). Prijs: 15 F (leden 10 F).
4. Zur Entwicklungsgeschichte des Bauernhauses mit durchgezapften Ankerbalken, door J. SCHEPERS (10 p.). Prijs: 15 F (leden 10 F).
5. Osschaart door F. VAN ES (overdruk 1945), 28 blz. Prijs 40 F (leden 25 F).
6. 2e Lustrumnummer 1930-1935. Prijs: 40 F (leden 25 F).
7. Dit is die Excellente Kronyke van de Brahmisten, (over het teerlingspel) door Emile ANDELHOF. Prijs: 50 F (leden 38 F).
8. Het ontstaan van de Julius-Caesarfeesten te Velzeke-Ruddershove, door J. en M. JANSSENS-BUYSE. 1940, 10 p., 1 lied. Prijs: 15 F (leden 10 F).
9. Het Curieus en Vermakelijk Namenboek, door Em. ANDELHOF. Prijs: 40 F (leden 25 F).
10. Folklore en Onderwijs, door L. HOSTE. Prijs: 15 F (leden 10 F).
11. August Hendrickx, Vlaams Toneelschrijver herdacht met Bloemlezing uit zijn werken, door Fr. DE COSTER. Prijs: 40 F (leden 25 F).
12. Pastoor Constant Duvillers, Folklorist en folkloristische Figuur, door F. VAN ES. Prijs: 40 F (leden 25 F).
13. De Wettërse Reuzen, door Lic. M. DAEM. Prijs: 30 F (leden 22 F).
14. Sagen uit Noord-Oost-Vlaanderen, door Dr. G. DE MEYER. Prijs: 40 F (leden 25 F).
15. Een Teerlingspel in Gent, door Lod. LIEVEVROUW-COOPMAN. Prijs: 30 F (leden 22 F).
16. Spelen mijner Jeugd, door L. LIEVEVROUW. Prijs: 80 F (leden 60 F).
17. De levende Folklore van het Gewest Balegem, door M. BROECKHOVE. Prijs: 70 F
18. Kantwerkstersclub St.-Katelijne - Kursus Stropkant, 1e Leerjaar: 165 F.
19. Doods-, Begrafenis- en Rouwgebruiken in het Arrondissement Dendermonde, door J. PIETERS. Prijs: 150 F (leden 110 F).
20. Het Volksleven te Wieze. 1900-1950, door J. VAN HAVER. Prijs 150 F (leden 110 F)
21. Het Hospies der Kinderen Alijn of Alynsgodshuis te Gent, door E. LUYKX-FONCKE (met talrijke ill.). Prijs 50 F (leden 35 F).
22. De Rivaliteit tussen Aalst en Dendermonde, door H. VAN HESE. Prijs 150 F
23. De folklore van de Hop in Vlaams-België, vroeger en nu, door Cl. VANHOUCKE, Prijs: 200 F (leden 150 F).
24. Het Sterrelied in het Gebied van Dender en Schelde, door J. DE VUYST. 1968, 175 blz., 189 liederen en 50 mel., (mit einer deutschen Zusammenfassung). Prijs: 250 F (leden 180 F).
25. Ernest Van den Driessche. Schilder van ons Volksleven, door R. VAN DER LINDEN, 1968, 32' blz. (op kunstdrukpapier), avec un résumé en français. 2e druk, Prijs: 75 F (leden 55 F).
26. Catalogus Tentoonstelling 125 jaar Gentse Feesten, juli-augustus 1968, 44 blz. Prijs 50 F (leden 40 F).
27. Kinderzang uit Zwijnaarde, door Dr. L. GELDER. Prijs: 70 F (leden 50 F).
28. Jan de Lichte, door Gerard SIMONS, 32 blz. Prijs: 55 F (leden 41 F)
29. De Vinkensport in Vlaanderen (avec un résumé en français). 1969, 165 blz., 42 ill. 3 tek., door M. BROECKHOVE. (Nr. X van de Uitgaven van het Alfons De Cockfonds). Prijs: 300 F (leden 200 F).
30. Van het cijnskiesrecht naar het algemeen meervoudig stemrecht (mit einer deutscher Zusammenfassung) door Albert BRACKE. 1970, 52 blz., 11 ill: (Nr. 31 van de Uitgaven van de Kon. Bond der Oostvlaamse Volkskundigen) Prijs: 100 F (leden 80 F).
31. Bibliografie Renaat van der Linden, door R. BERCKMOES, 1971. Prijs 40 F (leden 30 F).
32. Kantwerkstersclub St.-Katelijne - Kursus Stropkant 2e leerjaar: 165 F.
33. Kantwerkstersclub St.-Katelijne - Kursus Cluny 1e Leerjaar: 165 F.

Bij die prijzen is de B.T.W. inbegrepen.

Elk bedrag vooraf storten op postrekening nr. 969.46, Bond Oostvl. Volkskundigen, Gent. Voor het buitenland + 10 F portiekosten.

UITVERKOCHT zijn: Herdenkingsalbum Alf. de Cock - Het Stroodekkersbedrijf door Cl. Trefois - Ludewijk De Vliese Bibliografische studie - De Plattegrondsvormen

(Zie derde bladzijde van de kaft)

OOSTVLAAMSE ZANTEN

TWEEMAANDELIJKS ALGEMEEN TIJDSCHRIFT VOOR VOLKSKUNDE
ORGAAN V.D. KONINKLIJKE BOND DER OOSTVLAAMSE VOLKSKUNDIGEN
van de dienst voor volkskundige enquêtes in Vlaanderen
en van het internationaal studiekomitee voor ommegangsreuzen

Redaktie : Lic. Renaat van der Linden, Godveerdegemstraat 15, B 9620 Zottegem
Redaktieleden : Lic. Marcel Daem, Dr. René Haeseryn, Maurits Broeckhove.
Ruil en Recensiedienst : Dr. R. Haeseryn, Bibliotheek, Kraanlei 63, B 9000 Gent.

Alle stortingen op postrekening nr. 969.46, Bond Oostvlaamse Volkskundigen, Gent.

INHOUD

Prijs : 55 F

G. DE BRUYCKER : Uit de school van vroeger en nu. Iets over ABC-boeken, haneboeken en hanepoten 2

ZOEKEN EN ZANTEN

ZULTE. — Hendrik Martens, A. De Poorter 23

DIENST VOOR VOLKSKUNDIGE ENQUETES IN VLAANDEREN

R. VAN DER LINDEN : CIKOREI. — IX. — Verpakkingen. Proeve van inventaris 24

Oostvlaamse Zanten wordt uitgegeven met steun van v.z.w.
Noordstarfonds, Gent.

Uit de school van vroeger en nu

Iets over ABC-boeken, haneboeken en hanepoten

Historia magistra vitae. De geschiedenis is de leermeesteres van het leven. Dat is ook het geval voor de geschiedenis van de pedagogiek en het schoolwezen. In onze tijd waar velen de mond vol hebben van democratisering van de maatschappij, gaan we meer en meer belang stellen in de historische realiteit van de school. We willen graag beter worden voorgelicht over de functie van de school in het verleden om met meer kennis van zaken onze kinderen te kunnen vormen voor hun volwassenheid in de toekomstige maatschappij. In die zin is studie van het verleden ook studie voor het leven.

In dit artikel willen we iets vertellen over een bijzonder aspect van het aanvankelijk lees- en schrijfonderricht, zoals het zich honderden jaren lang in de school heeft afgespeeld. Meer bepaald willen we erop wijzen dat er wellicht méér dan een toevallig verband bestaat tussen de hanepoten en de haneboeken waarover de titel spreekt.

In de vroege middeleeuwen waren er hoofdzakelijk drie soorten scholen : de zgn. domscholen (ook wel kathedraal- of kapittelscholen genoemd), de kloosterscholen en de parochiescholen. In vele gevallen gingen ze uit van de Kerk en behalve de parochiescholen waren ze meestal bedoeld om kinderen uit de gegoede stand op te leiden tot geestelijken. Uit de beste kathedraal- of kapittelscholen groeide soms een levens- en studiesamenleving, een « universitas magistrorum et scholarium », onze latere universiteit.

In de 12e, 13e eeuw ontstond er onder druk van de opkomende stadsburgerij, naast dit klerikale onderwijs ook een seculier schoolstelsel, meer gericht op algemene vorming : de zgn. stadsscholen of raadsscholen, wat aanleiding gaf tot een eerste schoolstrijd. De kerkelijke autoriteiten verzetten zich immers tegen deze inbreuk op hun monopolie inzake onderwijs. Zonder veel resultaat trouwens. Uiteindelijk mochten deze stadsscholen dezelfde vakken onderwijzen als de kloosterscholen, zij het dan volgens een beperkt programma. Omdat er vooral Latijn werd onderwezen, kregen ze de naam Latijnse school.

Onze traditionele indeling in lager, middelbaar en hoger onderwijs, geldt grosso modo dus ook voor de middeleeuwse school. In de praktijk was de scheiding tussen deze schoolsoorten, zowel wat de leerstof als de leerlingen betreft, verre van absoluut. Maar stilaan ontstond in de Latijnse school, als gevolg van de toenemende leerstof de neiging de eenvoudige leerstof (zoals lezen en schrijven) voor een deel over te laten aan een ander type, de zgn. « Dietsche of Duytsche school », terwijl moeilijker stof (een deel van het trivium en quadrivium) werd afgestoten naar de universiteit. Door de toenemende invloed van het gildewezen en de handwerkersstand die onderwijs vroegen voor hun sociale kring, werden deze « Dietsche » scholen zeer talrijk.

Het lezen werd in deze elementaire school geleerd met behulp van zgn. Abecedariën (de naam werd al in 1444 gebruikt) aan leerlingen die men « abecelingen » noemde⁽¹⁾. Plantijn spreekt in de 16e eeuw nog van « abc ionghe ». Aanvankelijk werden de letters van het alfabet uitgesneden in een houten plankje, het ABC-bordje, dat soms met een hoornlaag was bedekt om beschadiging en bevuiling te voorkomen. Vandaar ook de naam « hornboek »⁽²⁾. Later werd het abc ook geschreven op een vel perkament of op papier dat op zo'n bordje werd bevestigd.

De « hornboeken », veelal in de vorm van een plankje of een kartonblad met een handvat, sommige ook wel in de vorm van een kruis, werden gebruikt tot het einde van de 18e eeuw. Ze bevatten het alfabet in gotische letter, soms met enkele letterverbindingen, sommige hebben ook het Onze Vader. Vanaf de 16e eeuw werden ze vooral in Romeinse letter gesneden of gezet.

In onze streken zijn relatief weinig « hornboeken » bewaard gebleven, in Engeland wel meer. Het schoolmuseum te Amsterdam bezat verscheidene exemplaren die echter door verwaarlozing zijn vergaan en opgeruimd.

Een te Antwerpen in het Steen⁽³⁾ bewaard plankje heeft wel het karakter van een echt « hornboek ». Het plankje wordt beschermd door een hoornen plaatje met koperen bandje die een vierkant lijstje vormen dat door acht spijkers is vastgezet. Het bevat geen gebedsteksten zoals het meestal wel het geval is, wel het alfabet in gotische kapitalen en daaronder in gewone letters, waarbij dan in het laatste geval de letters dooreen zijn gezet en de o en de y ontbreken. Onder de alfabetten staat in Romeinse letters : « Te Dordregt by H. Walpot Boekverk. over 't Stadhuys ». Deze Hendrik Walpot drukte omstreeks 1728-1759.

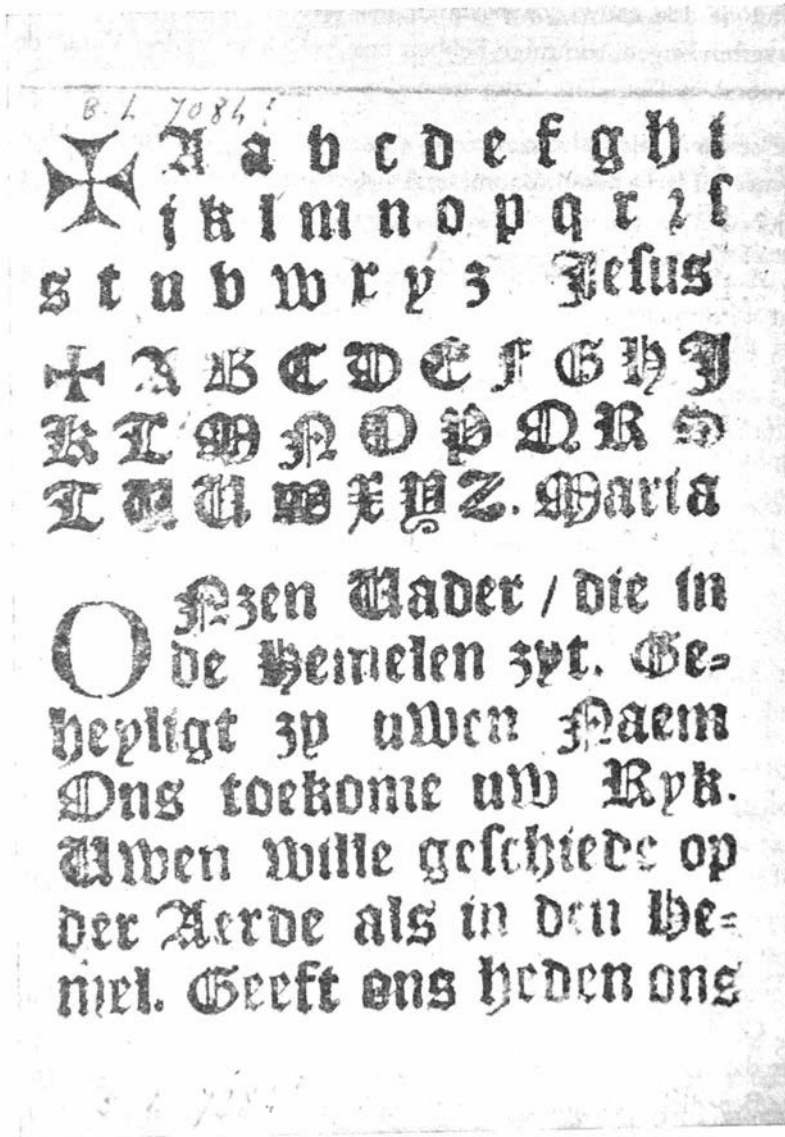
Ook buiten de school deden de abc-bordjes dienst. Ze werden soms gebruikt als raket voor het spel met de pluimbal! Ze werden zelfs in koekvorm gebakken, want menig kind kreeg voor vlijt en goed gedrag tegen Pasen, het begin van een nieuw schooljaar, zo'n abc-koek⁽⁴⁾.

Oude perkamenten abecedaria werden door de boekbinders vaak versneden en gebruikt om de boeken aan de band te bevestigen. Zo'n perkamenten abecedarium bestaande uit acht bladzijden (7×9,5 cm)⁽⁵⁾ werd in 1751 ontdekt door Johannes Enschedé (Haarlem 1708-1780) in de band van een 15e eeuws manuscript en door hem voor een produkt van Costers drukkerij gehouden. Volgens het verhaal zou Laurens Coster⁽⁶⁾ het voor het onderwijs van zijn kleinkinderen hebben gedrukt. Het bevat behalve het alfabet ook enkele Latijnse gebeden (o.a. het Pater Noster, Ave Maria, Credo, Ave Salus Mundi en enkele aanroepingen en korte gebedsformules). Wie dat eenvoudig abecedarium onder de knie had, mocht een eerste vervolg leren, het « Benedicite Dominus » (« Beendijst » in de volkstaal) en nadien nog het « Confiteor ».⁽⁷⁾

Zeer vroeg verschenen er Nederlandse (uitgebreide) vertalingen van deze Latijnse abecedaria, veelal met lettercombinaties van klinkers en medeklinkers, b.v. ab, ob, ib, eb, ub en ba, bo, bi, be, bu.

Zo'n vertaling, weliswaar zonder lettercombinaties, troffen we aan in de Gentse Universiteitsbibliotheek. Het abecedarium bevindt zich achter in « De wonderlycke Historie van den wandelenden Jode », een werkje afkomstig uit de bibliotheek van Snellaert. Het werd « uyt het Hoogduyt (sic) in onse Nederlantsche tale overgeset » (R.U.G. BL. 7384; ongedateerd).

Het boekje van 31 pagina's met drie platen verlucht, wordt gevolgd door een klein abecedarium van 8 pagina's, formaat 8 bij 9,5 cm, gedrukt op grof papier

Afb. 1. — Eerste bladzijde van een abecedarium, gedrukt te Gent bij de gezusters De Goesin, eind 18e eeuw.
(copyright Seminarie voor Volkskunde RUGent)

b. 1). Het begint met het kruisteken, het alfabet in gotische kleine letters wordt gevolgd door het woord Jezus. Dan komt er weer een kruisje met het alfabet in gotische kapitalen en de naam Maria. Voorts zijn opgenomen in hoofdletters het « Onze Vader », « de Engelsche Groetenisse », « de 12 Artikelen des Geloofs », « de Geboden Gods » en in kleine gotische letter enige gebeden : « Tot het H. Sacrament », « de Benedictie voor het Eten » en « de Gratie ». Het abecedarium eindigt met een omgekeerd alfabet en de woorden « Tot Gend, By de gezusters De Goesin, ghet over den ouden Raed(?) ». Blijkbaar is het abecedarium pas later met de « Vondere Historie » in één bandje gebonden.

De leerstof in de elementaire scholen was zeer ongelijk en ongeregeld. De meeste kinderen gingen trouwens maar korte tijd op school.

Soms bestond het programma uit niets dan wat leren spellen, tellen en letters tekenen. Vooral eerst spellen want « men sal insonderheit daer op letten dat de fundamenten vant spellen wel geleyt worden eer de kinderen tot lesen komen ». Het schrijven en rekenen kwam in de « Duytsche » school amper voor. De gewone kinderkinderen rekende immers op de vingers en de kooplui die papier of perkament gebruikten en zich van een telraam bedienden, leerden deze vakken in de praktijk ofwel in een bijzondere school, de aparte schrijf- of briefschool, ook winkelschool genoemd, waar praktisch cijferen, lezen en schrijven (vooral van zakenbrieven), rekenhouden en de Franse taal werd onderwezen. Veel daarvan drong later ook wel naar de « Duytsche » school door. Zang daarentegen werd fel geaccentueerd, terwille van de godsdienstige betekenis.

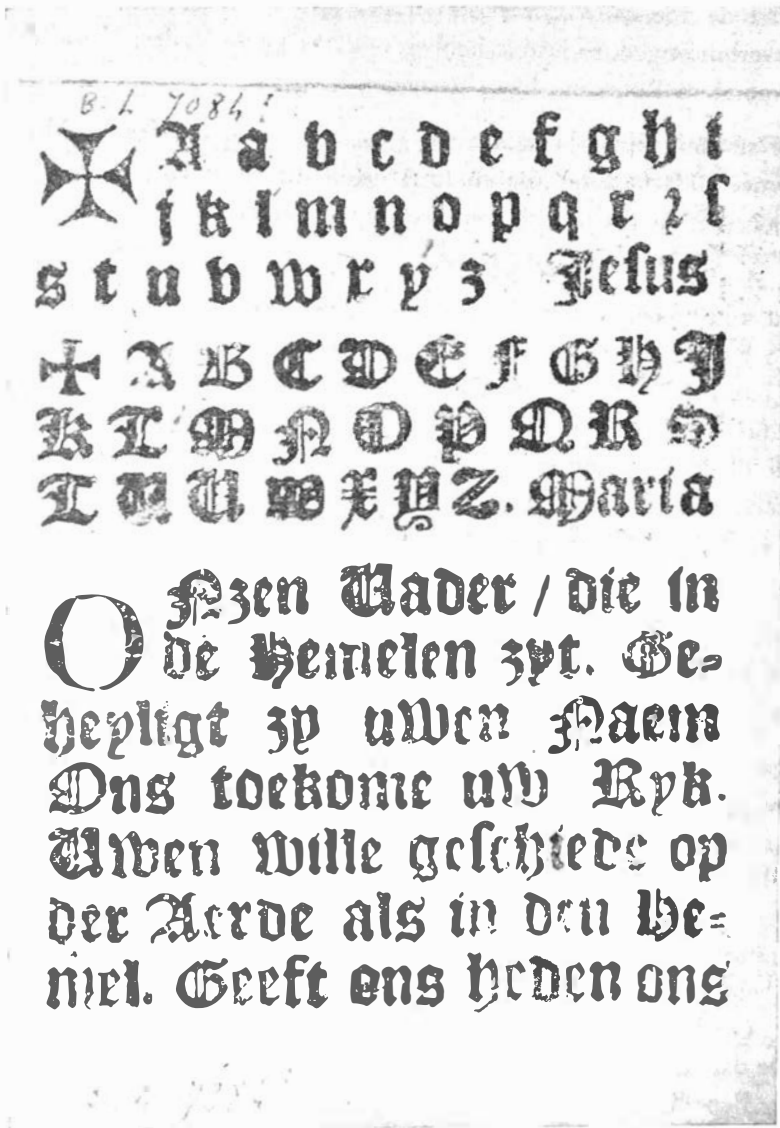
Stilaan groeide er meer belangstelling voor de school. De onderwijzersorganisatie werd een stuk gildewezen. Het schoolmeesterschap dat al te vaak werd beschouwd als een aanvulling op al te magere inkomsten uit een ander vak⁽⁸⁾, werd meer en meer als een beroep aangezien. De schoolmeesters lieten hun onderwijs verdedigen en verdedigden hun rechten. In de steden bestond er al een soort beroepsopleiding, helaas verre van veralgemeend, doordat de jonge leerling in de leer kwam bij een meester van wie hij het vak leerde door afkijken.

De kerkelijk-stedelijke instellingen behielden zich het recht voor om toelating tot het geven van onderwijs te verlenen. Wie zich zelfstandig wou vestigen moest een proeve van bekwaamheid afleggen, zoals blijkt uit het volgende « Reglement »⁽⁹⁾, waarin een vrij hoog inkomgeld betalen : « Alle schoolmeesters sullen hebbende acte van een schoole te mogen houden » en voorts « niemand wije hy ook soude mogen syn, mans ofte vrouwe sal hem vervorderen eenighe schoole te houden, om de kinderen te leeren lezen, schryven, cyferen, eenighe tale conste oft hantwerck van najien, ellewercken ofte diergelycke, tenzy deselve daer toe, naer behoorlycke examinatie, zondere acte van consent van Burgemeesters en Schepenen voornoemt vercregen hebben sal... ».

Hieruit blijkt dat na de Synode van Dordrecht (1618-1619), vooral in het Calvinistische Noorden, de belangen van Kerk en Staat zó nauw werden verenigd, dat de Kerk de autoriteit van de overheid erkende, om te bevelen op het gebied

Zo'n vertaling, weliswaar zonder lettercombinaties, troffen we aan in de Ger Universiteitsbibliotheek. Het abecedarium bevindt zich achter in « De wonderly Historie van den wandelenden Jode », een werkje afkomstig uit de biblioth van Snellaert. Het werd « uyt het Hoogduyt (sic) in onse Nederlantsche t overgeset » (R.U.G. BL. 7384; ongedateerd).

Het boekje van 31 pagina's met drie platen verlucht, wordt gevolgd door klein abecedarium van 8 pagina's, formaat 8 bij 9,5 cm, gedrukt op grof pap

Afb. 1. — Eerste bladzijde van een abecedarium, gedrukt te Gent bij de gezusters De Goesin, eind 18e eeuw.

(copyright Seminarie voor Volkskunde RUGent)

b. 1). Het begint met het kruisteken, het alfabet in gotische kleine letters wordt gevolgd door het woord Jezus. Dan komt er weer een kruisje met het alfabet in gotische kapitalen en de naam Maria. Voorts zijn opgenomen in hoofdletters het « Onze Vader », « de Engelsche Groetenisse », « de 12 Artikelen des Geloofs », « de Geboden Gods » en in kleine gotische letter enige gebeden : « Tot het H. Sacrament », « de Benedictie voor het Eten » en « de Gratie ». Het abecedarium eindigt met een omgekeerd alfabet en de woorden « Tot Gend, By de gezusters De Goesin, over den ouden Raed(?) ». Blijkbaar is het abecedarium pas later met de « Vondere Historie » in één bandje gebonden.

De leerstof in de elementaire scholen was zeer ongelijk en ongeregeld. De meeste kinderen gingen trouwens maar korte tijd op school.

Soms bestond het programma uit niets dan wat leren spellen, tellen en letters tekenen. Vooral eerst spellen want « men sal insonderheyt daer op letten dat de fundamenten vant spellen wel geleyt worden eer de kinderen tot lesen komen ». Het schrijven en rekenen kwam in de « Duytsche » school amper voor. De gewone kinderkinderen rekende immers op de vingers en de kooplui die papier of perkament gebruikten en zich van een telraam bedienden, leerden deze vakken in de praktijk ofwel in een bijzondere school, de aparte schrijf- of briefschool, ook winkelschool genoemd, waar praktisch cijferen, lezen en schrijven (vooral van zakenbrieven), rekenhouden en de Franse taal werd onderwezen. Veel daarvan drong later ook wel in de « Duytsche » school door. Zang daarentegen werd fel geaccentueerd, ter versterking van de godsdienstige betekenis.

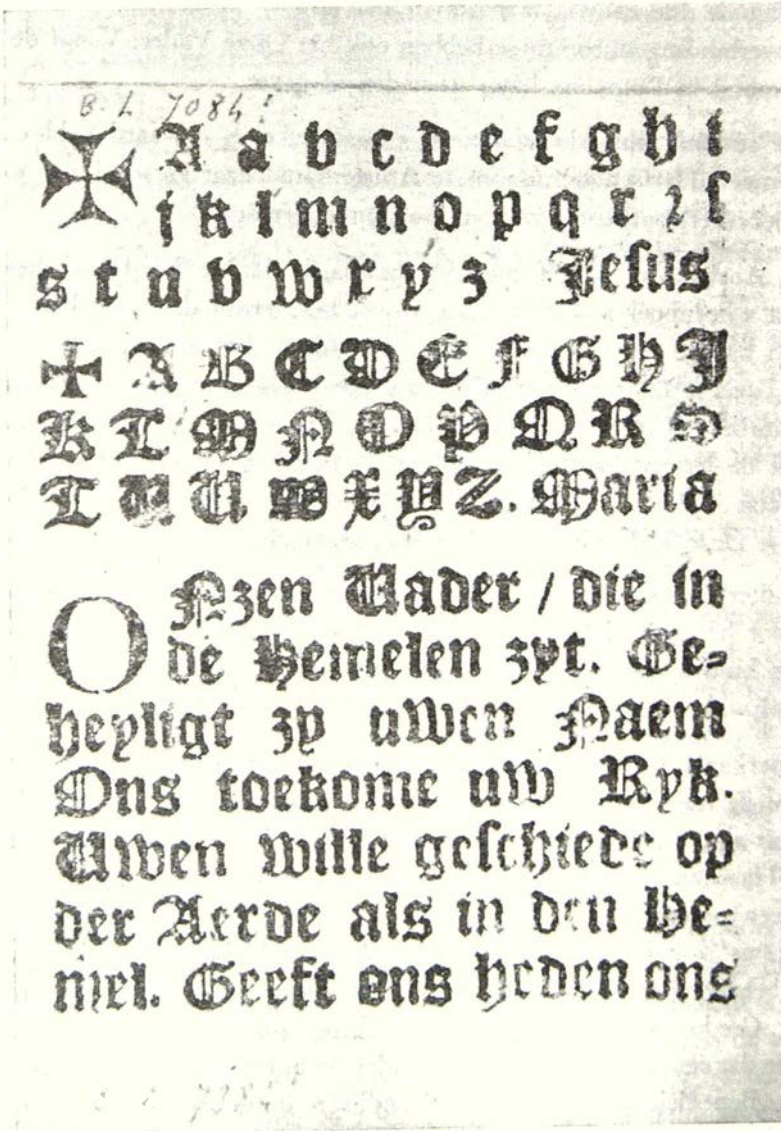
In Stilaan groeide er meer belangstelling voor de school. De onderwijzersorganisatie werd een stuk gildewezen. Het schoolmeesterschap dat al te vaak werd beschouwd als een aanvulling op al te magere inkomsten uit een ander vak⁽⁸⁾, werd meer en meer als een beroep aangezien. De schoolmeesters lieten hun onderwijs betalen en verdedigden hun rechten. In de steden bestond er al een soort beroepsopleiding, helaas verre van veralgemeend, doordat de jonge leerling in de leer kwam bij een meester van wie hij het vak leerde door afkijken.

De kerkelijk-stedelijke instellingen behielden zich het recht voor om toelating tot het geven van onderwijs te verlenen. Wie zich zelfstandig wou vestigen moest een proeve van bekwaamheid afleggen, zoals blijkt uit het volgende « Reglement »⁽⁹⁾, waarin een vrij hoog inkomgeld betalen : « Alle schoolmeesters sullen hebbende acte van een schoole te mogen houden » en voorts « niemand wijc hy ook soude mogen syn, mans ofte vrouwe sal hem vervorderen eenighe schoole te houden, om de kinderen te leeren lezen, schryven, cyferen, eenighe tale conste oft hantwerck van naijen, allewercken ofte diergelycke, tenzy deselve daer toe, naer behoorycke examinatie, zondere acte van consent van Burgemeesters en Schepenen voornoemt vercregen hebben sal... ».

Hieruit blijkt dat na de Synode van Dordrecht (1618-1619), vooral in het Calvinistische Noorden, de belangen van Kerk en Staat zó nauw werden verenigd, dat de Kerk de autoriteit van de overheid erkende, om te bevelen op het gebied

Zo'n vertaling, weliswaar zonder lettercombinaties, troffen we aan in de Gentse Universiteitsbibliotheek. Het abecedarium bevindt zich achter in « De wonderlyche Historie van den wandelenden Jode », een werkje afkomstig uit de bibliotheek van Snellaert. Het werd « uyt het Hoogduyt (sic) in onse Nederlantsche overgeset » (R.U.G. BL. 7384; ongedateerd).

Het boekje van 31 pagina's met drie platen verlucht, wordt gevolgd door een klein abecedarium van 8 pagina's, formaat 8 bij 9,5 cm, gedrukt op grof papier.

Afb. 1. — Eerste bladzijde van een abecedarium, gedrukt te Gent bij de gezusters De Goesin, eind 18e eeuw.

(copyright Seminarie voor Volkskunde RUGent)

b. 1). Het begint met het kruisteken, het alfabet in gotische kleine letters wordt gevolgd door het woord Jezus. Dan komt er weer een kruisje met het alfabet in gotische kapitalen en de naam Maria. Voorts zijn opgenomen in hoofdletters het « Onzen Vader », « de Engelsche Groetenisse », « de 12 Artikelen des Geloofs », « de Geboden Gods » en in kleine gotische letter enige gebeden : « Tot het H. Sacrament », « de Benedictie voor het Eten » en « de Gratie ». Het abecedarium eindigt met een omgekeerd alfabet en de woorden « Tot Gend, By de gezusters De Goesin, over den ouden Raed(?) ». Blijkbaar is het abecedarium pas later met de « Vondere Historie » in één bandje gebonden.

De leerstof in de elementaire scholen was zeer ongelijk en ongeregeld. De meeste kinderen gingen trouwens maar korte tijd op school.

Soms bestond het programma uit niets dan wat leren spellen, tellen en letters tekenen. Vooral eerst spellen want « men sal insonderheyt daer op letten dat de kindradamenten vant spellen wel geleyt worden eer de kinderen tot lesen komen ». Het schrijven en rekenen kwam in de « Duytsche » school amper voor. De gewone kindrekende immers op de vingers en de kooplui die papier of perkament gebruikten en zich van een telraam bedienden, leerden deze vakken in de praktijk ofwel in een bijzondere school, de aparte schrijf- of briefschool, ook winkelschool genoemd, waar praktisch cijferen, lezen en schrijven (vooral van zakenbrieven), rekenhouden en de Franse taal werd onderwezen. Veel daarvan drong later ook wel in de « Duytsche » school door. Zang daarentegen werd fel geaccentueerd, terwille van de godsdienstige betekenis.

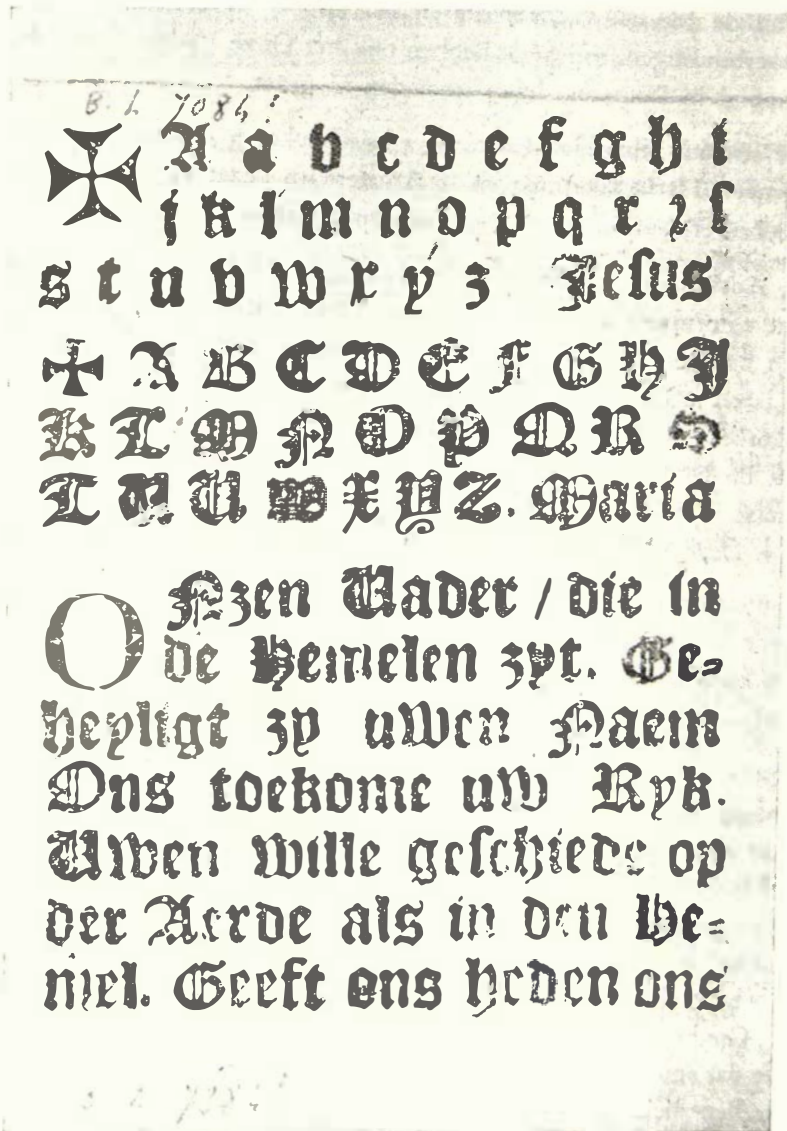
Stilaan groeide er meer belangstelling voor de school. De onderwijzersorganisatie werd een stuk gildewezen. Het schoolmeesterschap dat al te vaak werd beschouwd als een aanvulling op al te magere inkomsten uit een ander vak⁽⁸⁾, werd meer en meer als een beroep aangezien. De schoolmeesters lieten hun onderwijs betalen en verdedigden hun rechten. In de steden bestond er al een soort beroepsleiding, helaas verre van veralgemeend, doordat de jonge leerling in de leer kwam van een meester van wie hij het vak leerde door afkijken.

De kerkelijk-stedelijke instellingen behielden zich het recht voor om toelating tot het geven van onderwijs te verlenen. Wie zich zelfstandig wou vestigen moest een proeve van bekwaamheid afleggen, zoals blijkt uit het volgende « Reglement »⁽⁹⁾, waarin een vrij hoog inkomgeld betalen : « Alle schoolmeesters sullen hebbende acte van een schoole te mogen houden » en voorts « niemand wijze hy ook soude mogen syn, mans ofte vrouwe sal hem vervorderen eenighe schoole te houden, om de kinderen te leeren lezen, schryven, cyferen, eenighe tale conste oft hantwerck van naijen, allewercken ofte diergelycke, tenzy deselve daer toe, naer behoorlycke examinatie, zondere acte van consent van Burgemeesters en Schepenen voornoemt vercregen hebben sal... ».

Hieruit blijkt dat na de Synode van Dordrecht (1618-1619), vooral in het Calvinistische Noorden, de belangen van Kerk en Staat zó nauw werden verenigd, dat de Kerk de autoriteit van de overheid erkende, om te bevelen op het gebied

Zo'n vertaling, weliswaar zonder lettercombinaties, troffen we aan in de Gentse Universiteitsbibliotheek. Het abecedarium bevindt zich achter in « De wonderlyche Historie van den wandelenden Jode », een werkje afkomstig uit de bibliotheek van Snellaert. Het werd « uyt het Hoogduyt (sic) in onse Nederlantsche overgeset » (R.U.G. BL. 7384; ongedateerd).

Het boekje van 31 pagina's met drie platen verlucht, wordt gevolgd door een klein abecedarium van 8 pagina's, formaat 8 bij 9,5 cm, gedrukt op grof papier.

Afb. 1. — Eerste bladzijde van een abecedarium, gedrukt te Gent bij de gezusters De Goesin, eind 18e eeuw.

(copyright Seminarie voor Volkskunde RUGent)

b. 1). Het begint met het kruisteken, het alfabet in gotische kleine letters wordt gevolgd door het woord Jezus. Dan komt er weer een kruisje met het alfabet in gotische kapitalen en de naam Maria. Voorts zijn opgenomen in hoofdletters het « Onze Vader », « de Engelsche Groetnisse », « de 12 Artikelen des Geloofs », « de Geboden Gods » en in kleine gotische letter enige gebeden : « Tot het H. Sacrament », « de Benedictie voor het Eten » en « de Gratie ». Het abecedarium eindigt met een omgekeerd alfabet en de woorden « Tot Gend, By de gezusters De Goesin, tot over den ouden Raed(?) ». Blijkbaar is het abecedarium pas later met de « Vondere Historie » in één bandje gebonden.

De leerstof in de elementaire scholen was zeer ongelijk en ongeregeld. De meeste kinderen gingen trouwens maar korte tijd op school.

Soms bestond het programma uit niets dan wat leren spellen, tellen en letters tekenen. Vooral eerst spellen want « men sal insonderheit daer op letten dat de fondamenten vant spellen wel geleyt worden eer de kinderen tot lesen komen ». Het schrijven en rekenen kwam in de « Duytsche » school amper voor. De gewone kinderkinderen rekende immers op de vingers en de kooplui die papier of perkament gebruikten en zich van een telraam bedienden, leerden deze vakken in de praktijk ofwel in een bijzondere school, de aparte schrijf- of briefschool, ook winkelschool genoemd, waar praktisch cijferen, lezen en schrijven (vooral van zakenbrieven), rekenen en de Franse taal werd onderwezen. Veel daarvan drong later ook wel in de « Duytsche » school door. Zang daarentegen werd fel geaccentueerd, terwille van de godsdienstige betekenis.

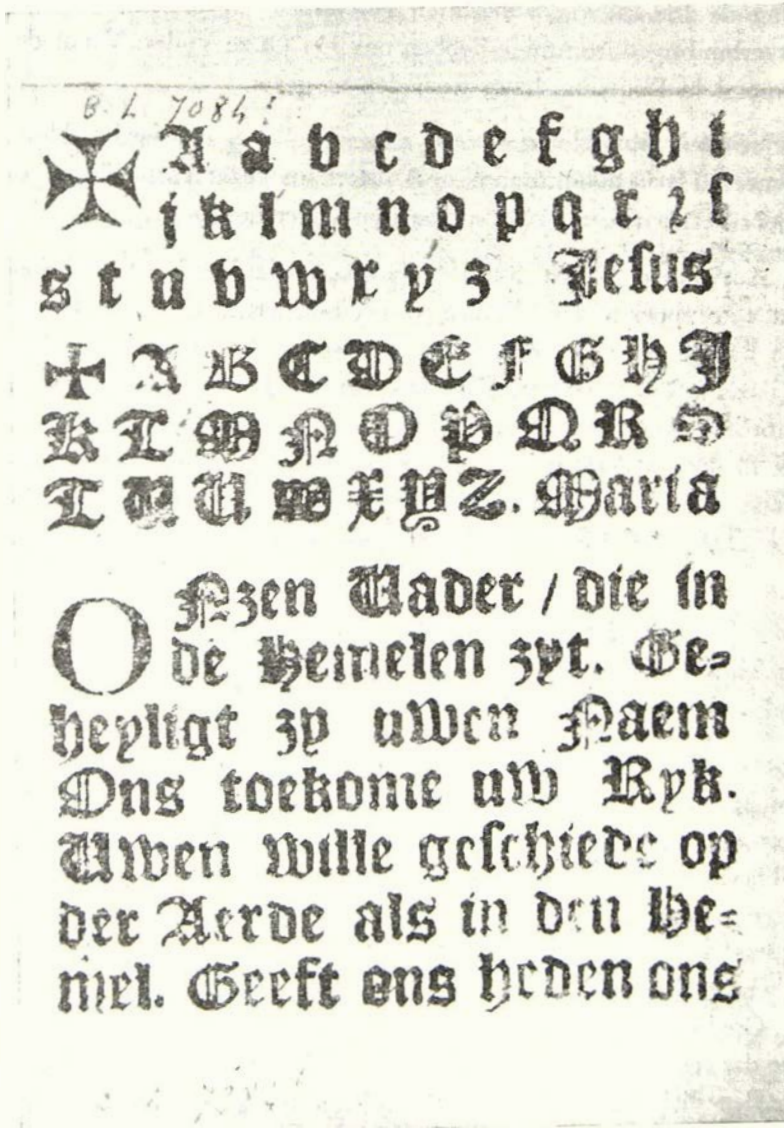
Stilaan groeide er meer belangstelling voor de school. De onderwijzersorganisatie werd een stuk gildewezen. Het schoolmeesterschap dat al te vaak werd beschouwd als een aanvulling op al te magere inkomsten uit een ander vak⁽⁸⁾, werd meer en meer als een beroep aangezien. De schoolmeesters lieten hun onderwijs verdedigen en verdedigden hun rechten. In de steden bestond er al een soort beroepsleiding, helaas verre van veralgemeend, doordat de jonge leerling in de leer kwam bij een meester van wie hij het vak leerde door afkijken.

De kerkelijk-stedelijke instellingen behielden zich het recht voor om toelating tot het geven van onderwijs te verlenen. Wie zich zelfstandig wou vestigen moest een proeve van bekwaamheid afleggen, zoals blijkt uit het volgende « Reglement »⁽⁹⁾, waarin een vrij hoog inkomgeld betalen : « Alle schoolmeesters sullen hebbende acte van een schoole te mogen houden » en voorts « niemand wije hy ook soude mogen syn, mans ofte vrouwe sal hem vervorderen eenighe schoole te houden, om de kinderen te leeren lezen, schryven, cyferen, eenighe tale conste oft hantwerck van naijen, ellewercken ofte diergelycke, tenzy deselve daer toe, naer behoorlycke examinatie, zondere acte van consent van Burgemeesters en Schepenen voornoemt vercregen hebben sal... ».

Hieruit blijkt dat na de Synode van Dordrecht (1618-1619), vooral in het Calvinistische Noorden, de belangen van Kerk en Staat zó nauw werden verenigd, dat de Kerk de autoriteit van de overheid erkende, om te bevelen op het gebied

Zo'n vertaling, weliswaar zonder lettercombinaties, troffen we aan in de Geologische Universiteitsbibliotheek. Het abecedarium bevindt zich achter in « De wonderlijke Historie van den wandelenden Jode », een werkje afkomstig uit de bibliotheek van Snellaert. Het werd « uyt het Hoogduyt (sic) in onse Nederlantsche overgeset » (R.U.G. BL. 7384; ongedateerd).

Het boekje van 31 pagina's met drie platen verlucht, wordt gevolgd door een klein abecedarium van 8 pagina's, formaat 8 bij 9,5 cm, gedrukt op grof papier.

Afb. 1. — Eerste bladzijde van een abecedarium, gedrukt te Gent bij de gezusters De Goesin, eind 18e eeuw.

(copyright Seminarie voor Volkskunde RUGent)

(fb. 1). Het begint met het kruisteken, het alfabet in gotische kleine letters wordt gevolgd door het woord Jezus. Dan komt er weer een kruisje met het alfabet in tische kapitalen en de naam Maria. Voorts zijn opgenomen in hoofdletters het Onzen Vader », « de Engelsche Groetenisse », « de 12 Artikelen des Geloofs », « de 1 Geboden Gods » en in kleine gotische letter enige gebeden : « Tot het H. Sacrament », « de Benedictie voor het Eten » en « de Gratie ». Het abecedarium eindigt met een omgekeerd alfabet en de woorden «Tot Gend, By de gezusters De Goesin, gt over den ouden Raed(?) ». Blijkbaar is het abecedarium pas later met de Wondere Historie » in één bandje gebonden.

De leerstof in de elementaire scholen was zeer ongelijk en ongeregeld. De eerste kinderen gingen trouwens maar korte tijd op school.

Soms bestond het programma uit niets dan wat leren spellen, tellen en letters tekenen. Vooral eerst spellen want « men sal insonderheyt daer op letten dat de fundamenten vant spellen wel geleyt worden eer de kinderen tot lesen komen ». Licht schrijven en rekenen kwam in de « Duytsche » school amper voor. De gewone man rekende immers op de vingers en de kooplui die papier of perkament gebruikten en zich van een telraam bedienden, leerden deze vakken in de praktijk ofwel in een bijzondere school, de aparte schrijf- of briefschool, ook winkelschool genoemd, waar praktisch cijferen, lezen en schrijven (vooral van zakenbrieven), rekenhouden en de Franse taal werd onderwezen. Veel daarvan drong later ook wel tot de « Duytsche » school door. Zang daarentegen werd fel geaccentueerd, terwille van de godsdienstige betekenis.

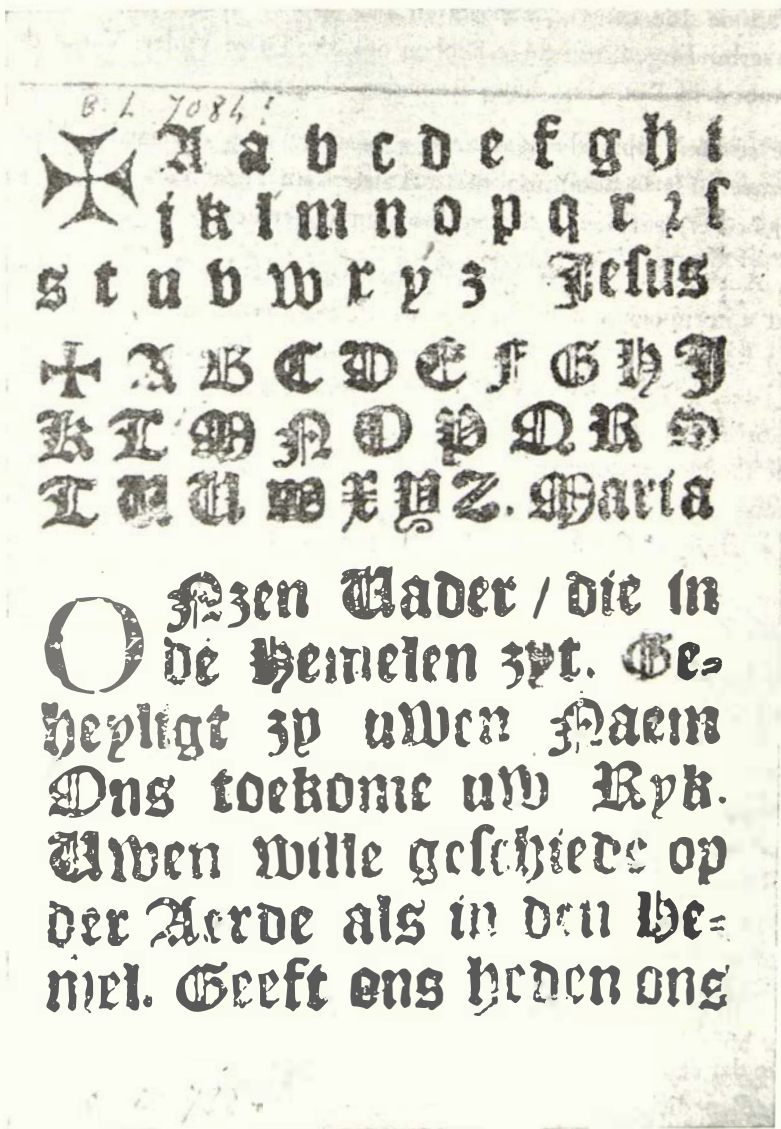
Stilaan groeide er meer belangstelling voor de school. De onderwijzersorganisatie werd een stuk gildewezen. Het schoolmeesterschap dat al te vaak werd beschouwd als een aanvulling op al te magere inkomsten uit een ander vak⁽⁸⁾, werd meer en meer als een beroep aangezien. De schoolmeesters lieten hun onderwijs betalen en verdedigden hun rechten. In de steden bestond er al een soort beroepsopleiding, helaas verre van veralgemeend, doordat de jonge leerling in de leer kwam bij een meester van wie hij het vak leerde door afkijken.

De kerkelijk-stedelijke instellingen behielden zich het recht voor om toelating tot het geven van onderwijs te verlenen. Wie zich zelfstandig wou vestigen moest een proeve van bekwaamheid afleggen, zoals blijkt uit het volgende « Reglement »⁽⁹⁾, met een vrij hoog inkomgeld betalen : « Alle schoolmeesters sullen hebbende acte in schoole te mogen houden » en voorts « niemand wijc hy ook soude mogen syn, mans ofte vrouwe sal hem vervorderen eenighe schoole te houden, om de kinderen te leeren lezen, schryven, cyferen, eenighe tale conste oft hantwerck van naijen, vellewercken ofte diergelycke, tenzy deselve daer toe, naer behoorycke examinatie, zondere acte van consent van Burgemeesters en Schepenen voornoemt vercregen hebben sal... ».

Hieruit blijkt dat na de Synode van Dordrecht (1618-1619), vooral in het alvinistische Noorden, de belangen van Kerk en Staat zó nauw werden verenigd, dat de Kerk de autoriteit van de overheid erkende, om te bevelen op het gebied

Zo'n vertaling, weliswaar zonder lettercombinaties, troffen we aan in de G. Universiteitsbibliotheek. Het abecedarium bevindt zich achter in «De wonderl. Historie van den wandelenden Jode», een werkje afkomstig uit de bibliotheek van Snellaert. Het werd «uyt het Hoogduyt (sic) in onse Nederlantsche overgeset» (R.U.G. BL. 7384; ongedateerd).

Het boekje van 31 pagina's met drie platen verlucht, wordt gevolgd door klein abecedarium van 8 pagina's, formaat 8 bij 9,5 cm, gedrukt op grof pa-

Afb. 1. — Eerste bladzijde van een abecedarium, gedrukt te Gent bij de gezusters De Goesin, eind 18e eeuw.

(copyright Seminarie voor Volkskunde RUGent)

(afb. 1). Het begint met het kruisteken, het alfabet in gotische kleine letters wordt gevolgd door het woord Jezus. Dan komt er weer een kruisje met het alfabet in gotische kapitalen en de naam Maria. Voorts zijn opgenomen in hoofdletters het « Onzen Vader », « de Engelsche Groetenisse », « de 12 Artikelen des Geloofs », « de 10 Geboden Gods » en in kleine gotische letter enige gebeden : « Tot het H. Sacrament », « de Benedictie voor het Eten » en « de Gratie ». Het abecedarium eindigt met een omgekeerd alfabet en de woorden «Tot Gend, By de gezusters De Goesin, regt over den ouden Raed(?) ». Blijkbaar is het abecedarium pas later met de « Wondere Historie » in één bandje gebonden.

De leerstof in de elementaire scholen was zeer ongelijk en ongeregeld. De meeste kinderen gingen trouwens maar korte tijd op school.

Soms bestond het programma uit niets dan wat leren spellen, tellen en letters natekenen. Vooral eerst spellen want « men sal insonderheyt daer op letten dat de fundamenten vant spellen wel geleyt worden eer de kinderen tot lesen komen ». Echt schrijven en rekenen kwam in de « Duytsche » school amper voor. De gewone man rekende immers op de vingers en de kooplui die papier of perkament gebruikten en zich van een telraam bedienden, leerden deze vakken in de praktijk ofwel in een bijzondere school, de aparte schrijf- of briefschool, ook winkelschool genoemd, waar praktisch cijferen, lezen en schrijven (vooral van zakenbrieven), boekhouden en de Franse taal werd onderwezen. Veel daarvan drong later ook wel tot de « Duytsche » school door. Zang daarentegen werd fel geaccentueerd, terwille van de godsdienstige betekenis.

Stilaan groeide er meer belangstelling voor de school. De onderwijzersorganisatie werd een stuk gildewezen. Het schoolmeesterschap dat al te vaak werd beschouwd als een aanvulling op al te magere inkomsten uit een ander vak⁽⁸⁾, werd meer en meer als een beroep aangezien. De schoolmeesters lieten hun onderwijs betalen en verdedigden hun rechten. In de steden bestond er al een soort beroepsopleiding, helaas verre van veralgemeend, doordat de jonge leerling in de leer kwam bij een meester van wie hij het vak leerde door afkijken.

De kerkelijk-stedelijke instellingen behielden zich het recht voor om toelating tot het geven van onderwijs te verlenen. Wie zich zelfstandig wou vestigen moest een proeve van bekwaamheid afleggen, zoals blijkt uit het volgende « Reglement »⁽⁹⁾, en een vrij hoog inkomgeld betalen : « Alle schoolmeesters sullen hebbende acte om schoole te mogen houden » en voorts « niemand wije hy ook soude mogen syn, mans ofte vrouwe sal hem vervorderen eenighe schoole te houden, om de kinderen te leeren lezen, schryven, cyferen, eenighe tale conste oft hantwerck van naijen, spellewercken ofte diergelycke, tenzy deselve daer toe, naer behoorycke examinatie, byzondere acte van consent van Burgemeesters en Schepenen voornoemt vercregen hebben sal... ».

Hieruit blijkt dat na de Synode van Dordrecht (1618-1619), vooral in het Calvinistische Noorden, de belangen van Kerk en Staat zó nauw werden verenigd, dat de Kerk de autoriteit van de overheid erkende, om te bevelen op het gebied

van de school en anderzijds de overheid de Kerk erkende wat betreft de religie op school en het onderzoek naar bekwaamheid en rechtzinnigheid der aan te stellen onderwijzers, zoals verder nog zal blijken. Helaas, in vele gevallen ging de belijdenis boven de bekwaamheid⁽¹⁰⁾ zodat vele schoolmeesters « buiten staet zyn eene behoorlyke brief te schryven, te kunnen boekstaven of spellen⁽¹¹⁾ ».

Doordat perkamenten abecedaria te duur waren voor algemeen gebruik, was de autoriteit van het gesproken woord uiteraard heel groot en het geheugen van veel meer belang dan nu het geval is. Maar dank zij de toepassing van de watermolen werd de fabricage van papier goedkoper. Papier ging dan ook meer en meer het dure perkament verdringen. Met de opkomst van de boekdrukkunst steeg de boekenproductie geweldig. Heel wat abecedaria werden gedrukt. Na de reformatie veranderde het katholieke abecedarium in het Noorden wel in een protestants dito dat qua inhoud ongeveer hetzelfde was. Alleen wat speciaal katholiek was werd weggelaten.

De abecedaria ontwikkelden zich tot de zgn. ABC-boeken die men ook wel « cleyne francynen bedingen » noemde⁽¹²⁾.

Hoogst zeldzaam is het Duitse spelboekje van Caspar Buckwitz, waarschijnlijk het oudst gedrukte AB-boekje dat werd bewaard. Het draagt als titel :

”Eyn silben buchleyn welches kürtzlych mit den stymmen vn laut buchstaben durch anzeygunge der figuren begreyffen dadurch eyn itzlicher leyhe mag leychtfertygh begreyffen die löbliche kunst Schreyben vn Lesen.

15 Caspar Buckwitz 27 (13)”.

Dat spelboekje telt acht bladzijden. Het laatste blad ontbreekt blijkbaar. Het titelblad wordt omlijst door een versierd houtsneeraam, op de keerzijde staat een klein abecedarium en daarna dezelfde gewone letters maar in een andere orde en nog eens afzonderlijk de klinkers. Er volgen dan afbeeldingen met daaronder de beginletters van het afgebeelde, b.v. onder de tekening van een zwaan staat in gewone letters « sch » van « Schwan ». De (bewaarde) bladzijden worden afgesloten met allerlei letterverbindingen en « gemeyne namen » als Lo/rentz, La/sa/rus enz.

Het oudste bewaarde protestantse abc-boekje uit het Noorden is een Embder Bedingen (± 1582), een leesleerboekje van acht blaadjes tekst, op papier gedrukt, bevattende een aantal gebeden die de kinderen bij het begin en het einde van de schooltijd hardop zegden en dus van buiten leerden. Het Groot Embder was het vervolg op de « cleyne francynen »⁽¹⁴⁾.

Meer aandacht werd nu ook besteed aan het schrijven, dat niet naast het lezen maar erna werd geleerd, want « leert u kinderen eerst wel lesen ende boekstaven⁽¹⁵⁾, so mag hij het schryven dan wel hanthaven ». Dat was de gewone gang van zaken.

Er verschenen zelfs schoolboeken met schrijfvoorbeelden. Peeter Heyns (°Antwerpen 1537 - Haarlem 1598), wiens naam voorkomt op de aannemingslijst « der scholasterije » in het archief van de O.-L.-Vrouwekerk te Antwerpen als « oudt XXXV jaren, gheboren poorter, woonende bij Sinte Andries kercke, inden Lauwersboom, leerende duytsch, françois, lesen, schrijven, rekenen ende cijfferen, admissus anno XVCLXXI »⁽¹⁶⁾, hield een stadsschool voor meisjes. Hij bezorgde zijn tijdgenoten heel wat schoolboekjes, waaronder enige met schrijfvoorbeelden, zoals het « ABC oft Exemplen om de kinderren bequamelick te leeren schryven, inhoudende veel schoone sentencien tot onderwysinghe der ionckheyt »⁽¹⁷⁾. Deze verzameling modellen voor schrijfonderricht bevat op elke bladzijde :

- 1) een in hout gesneden hoofdletter met slingerlinten en grotesken versierd,
- 2) een godsdienstige of moraliserende spreuk,
- 3) de ontwikkeling van die spreuk in zes verzen (grote tekst),
- 4) enige letters van het alfabet, hoofdletters en kleine letters in vijf verschillende schrijfstijlen,
- 5) vier verzen (kleine tekst).

Hoe er gemoraliseerd werd blijkt o.m. uit de volgende verzen :

« Doet altyt tghene dat goet ghedaen ware »
Dat ghy stervende soudt wenschen t'hebben ghedaen
Veracht int leven niet, maer wilter dan nae staen :
Doet in tijts tghene dat ghy soudt willen bedryven,
Als ghy van deser werelt in d'ander moet gaen,
Soo doende sal men u d'eeuwich leven toe schrijven.
Die wel sterft, sal by de levende onsterflick blyven.

De begheerten brenghen den mensche in lyden,
Want den gheest en can hem gheenszins verblyden
Makende 't herte en sinnen ongherust :
Soo langhe als hy derft tgheen daer hem nae lust ».

Er waren ook ABC-boeken zonder tekst. We mogen veronderstellen dat ze schrijfboeken waren waarin een bepaald model van schrift werd gekopieerd, zoals blijkt uit de Index Librorum qui Antverpiae in officina Christophori Plantini excusi sunt (1575). De index vermeldt een dergelijk ABC-boek « daer anders niet inne en staet dan de voorletteren van den ABC, den schoolmeesters gerieflick om Exempelen by te scryven ».

Een befaamd schrijfmeester was Valcooch, schoolmeester te Barsigerhorn en later notaris in het naburige Schagen. In « Een nut ende profytelyck Boecxken ghenaemt Reghel der Duytsche Schoolmeesters die Prochiekerken bedienen » (1591) beschrijft hij het leerprogram van zijn tijd.

« Den Scholiers als sij ter scholen eerst nemen haer ganc,
De Cleyne francynen bédingen sal wesen haer aenvanc.

Die gheleert hebben van buyten en van binnen,
 Metter Embder bédingen sullen sij dan beginnen.
 Die Embder bédingen siechts gheleert hebbende spellen,
 In den Catechismus oft Fonteyne men haer sal stellen.
 Dien eerst wel en proper leeren boeckstaven,
 Dat kennende, nae haer conditie ende gaven,
 Sal men haer deselve tweemaal deurlesen laten.
 Dien gheleert hebbende, sullen sij aenvaten
 Den sonter Davids, sondaechs Evangeli of Testament,
 Daer nae sal men haer leeren een geschreven letter geprent
 Als Historien van David oft Louwys Porquin »⁽¹⁸⁾.

Niets is echter zo log en traditioneel als de school. Niets lijkt meer op een school ... dan een andere school, zelfs na meer dan een halve eeuw. Zo lezen we in het reeds eerder geciteerde « Reglement tot directie en beleyt... »⁽¹⁹⁾ van 1655, een schoolprogramma dat nauwelijks verschilt van dat van Valcooch :

« Geen schoolmeesters sullen eenighe lichtveerdige, superstitieuse en de gereformeerde religie naedeelige ofte contraricerende boucken mogen leeren waerdoor de jonckheyt soude mogen worden gecorrumpeert, dan alleenlyck goede en profitycke boucken met waerheid en eerbaerheyt overeencomende, en die bij de visitateurs der schoolen syn geaprobeert,⁽²⁰⁾ volgende dezer order :

- 1) de kinderen die de letteren leeren kennen, sullen leeren het abc bordeken of den enkelen abc bouck,
- 2) die leeren spellen vooreerst den grooten abc bouck en daer na den catechismus,
- 3) die beginnen te lezen de manierlycke zeden of het nieuwe testament of de Spreucken Salomons en daerna den Spiegel der jeught in Romain en corcyff gedrukt,
- 4) die beginnen te leeren schrijven eerst de gemeyne zentbrieven en daerna de uterste wille van L. Porquys of de historie van David, ooc den trap der jeught lezen, om goet verstant der Nederlantschen tale te crygen ».

Dezelfde Dirck Adriaansz Valcooch noemt in zijn berijmde verhandeling « Een Reghel der Duytsche Schoolmeesters », die hij schreef « tegen de plompheyt en ongheleertheit », het schrijven van een goede hand, één der achttien deugden van een bekwame schoolmeester. Hij somt het gebruikelijke schrijfgerei op, geeft voorschriften voor het versnijden van de pen⁽²¹⁾, het maken van inkt, het bewaren van schrijfpapier en natuurlijk ook een inzicht in de z.i. beste leerwijze of methode.

Hij wenst ter aanmoediging wedstrijden in het schrijven in stand en lopend schrift, zowel voor de schrijfmeesters onderling als voor de leerlingen. Allerhande pronkschriften sierden trouwens « de katheders » en de wanden of deden dienst als uithangbord.

Een mooie hand bezorgde een meester een uitgebreide cliënteel, hoe onbekwaam hij als pedagoog verder ook mocht zijn. Sommige schrijfmeesters hadden veel

aanzien en waren tot over de grenzen beroemd. Eén van hen, Lieven Coppenol werd zelfs door Rembrandt vereeuwigd en door Vondel bezongen : « Als Coppenol wil triomferen, dan zweeft hij op zijn ganzeveren »⁽²²⁾.

Ook andere meesters maakten zich verdienstelijk. De Kasselse schoolmeester Andries Steven schreef een handboek voor het schrijfonderwijs, nl. « Nieuwe Nederlandschen Voorschriftboek. Alwaer onder vierhonderd en thien zoo op maet gestelde als Rijmlooze Voorschriften, vele schoone Leeringen, Zinspreuken ende Zedelessen zijn te vinden, met enige kortbeknoopte Nieuwjaersbrieven ». De oudst bekende uitgave dateert van 1714⁽²³⁾.

Een « Nieuwe Spel-konst opgesteld volgens de alder Nieuwste Maniere van Spellen met bijvoeging van eenige Brieven, Quittantien ende dienstige Rymen voor de Scholen, alsook de regels van de welgemanierthyd, alles zeer profijtig voor de Jonghyd » verscheen in 1774 te Lier van een « maecker die swijgt syn naem... want ygen lof is stank en stof, hoe grooter blaes, hoe meer geraes »⁽²⁴⁾.

In al deze gevallen kan nauwelijks worden gesproken van echt schrijfondericht. Het kwam er alleen op aan de gegeven lettervormen door voortdurende nabootsing te evenaren. Vaardig en vlug hanteren van de pen kwam eigenlijk weinig tot zijn recht. Het echte schrijven was tot ver in de 17e, 18e eeuw veelal een aparte kunst en de schrijfmeesters een aparte gilde. Naarmate de behoefte aan bruikbare methoden en handleidingen voor elk vak van het lager onderwijs zich sterker liet voelen, werd er gezocht naar een bruikbare leidraad bij het onderwijs in het schrijven. De Rotterdammer M. Gouka gaf dan de eerste echt doelmatige gang van oefeningen tot verkrijging van een sierlijk en regelmatig staand en lopend schrift, vertrekkende van de nationale lettervorm⁽²⁵⁾. In het midden van de 19e eeuw verschenen dan de eerste gedrukte schrijfvoorbeelden, bedoeld als klassikale voorbeelden. We komen daar verder nog op terug.

Lange tijd was het schoolse schrijfonderwijs net als het klaslokaal trouwens erg primitief. De kinderen zaten er vaak met honderd en meer bijeen in een te kleine, stinkende ruimte met in de hoek een geurend stilletje. Ze hadden aanvankelijk lage bankjes zonder leuning en legden het schrijfbordje op de knieën. « T'papier moet recht leggen voorhem op den knie. Die pen sal hy vaten met duym en vingeren twee », schreef Valcooch al. De leerlingen kwamen één voor één of in groepjes bij de meester om te lezen of om hun schrijfwerk te tonen, terwijl de onderwijzer een voorbeeld neerschreef. Het hoeft ons dan ook niet te verwonderen dat die beginnende schrijvertjes er op die manier niet veel van terecht brachten, niet veel meer dan het moeizaam produceren van een massa hanepoten, alsof « er kippen over het blad hebben gelopen ». Geen nood! De schoolmeester stroopte de mouw op en liet de onbeholpen hanepoten van de krabbelaartjes onder enige krullen, figuren, vogeltjes, veertjes en ventjes die hij op het blad tekende verdwijnen. En als we de geschiedschrijvers mogen geloven dan waren de beginnertjes daarmee erg in hun schik⁽²⁶⁾.

Het is echter niet toevallig dat we hier de term hanepoten gebruiken. Reeds

bij Titus Marcus Plautus⁽²⁷⁾ (ca. 251-184 voor Chr.) vinden we een aardige aanwijzing. In *Pseudolus* (= de leugenaar) beschreef Plautus hoe de slaaf *Pseudolus* ondanks allerlei waarschuwingen, toch de leno (= koppelaar) *Ballio* beetneemt en hem zowel het meisje als twintig minen⁽²⁸⁾ afhandig maakt. In het stuk, volgens Cicero (*Cato* 14.50) een lievelingsstuk van Plautus, komt o.m. deze zin voor: « *Obscero gallina hercle, habent quas gallinae manus? Nam has (sc. litteras) quidem gallina scripsit* ». Vrij vertaald is dat: « Verdorie, hebben kippen nu ook al handen? Deze brief hier lijkt wel door een kip te zijn geschreven! ». Het handschrift was blijkbaar zo stuntelig en moeilijk leesbaar, dat het leek alsof het niet door een mensenhand maar door een kippepoot is geschreven. Blijkbaar hebben velen deze snedige opmerking van de belangrijkste Latijnse komediedichter gewaardeerd, want na de renaissance vinden we het woord « hanepoten » in diverse geschreven bronnen terug. Het woordenboek van Halma (1710) b.v. zegt van « haanepoten: krabbelschrift, des pieds de mouche ». In het huidige Frans spreekt men van « pattes de mouche ». In het Hoog-Duits vinden we de zegswijze « die Schrift sicht aus als wenn Hühner über das Papier gelaufen wären ». Verder hebben we in het Duits nog de uitdrukking « Krähenfüsse » (denk ook aan mooie vrouwen die angstig speuren naar de eerste « kraaipeootjes » onder de ogen (volgens Van Dale een germanisme maar door Koenen volmondig aanvaard).

Dat de zegswijze « dat zijn hanepoten » sedert de 17e eeuw bij ons bekend was blijkt o.m. uit W.A. Winschootens « *Seeman* »⁽²⁹⁾. We vinden er nl. « dat syn haanepoten, dat is lomp schrift ».

« Een brief die eer met haanepooten en menschenbeenen (gelyk men zegt) dan met ordentlyke letters geschreeven schynt », schrijft de comopolitische Van Effen⁽³⁰⁾ die met zijn 18e-eeuwse *Spectatoriale Geschriften* pedagogische belangstelling wekte.

In J. Van Lenneps « *Lotgevallen van Klaasje Zevenster* »⁽³¹⁾ lezen we: « Omdat zij zich schamen ... over de hanepooten, die zij krabbelen ».

Zelfs onze *Conscience*⁽³²⁾ deed zijn duit in het zakje: « Ge zult ... wel op uw kneukelen krijgen. G'hebt weer allemaal haanepooten gemaakt ».

Het woord « hanepoten » vinden we ook in andere bronnen: « haanepooten (kriewelig schrift), scrawls » (bij Sewel), « griffonage, piè de mouches » (bij Marin)⁽³³⁾. Mensinga (1849)⁽³⁴⁾ zegt van slecht schrift dat het « hanepooten en katteklauwen » zijn en al in Van Dale¹ vinden we « hanepoot en baksteen, leelijk gevormde letters »⁽³⁵⁾.

Behalve met de algemene betekenis van stuntelig, onleesbaar schrift, vinden we het enkelvoud « hanepoot » nog met een pregnanter betekenis in de oude volkschool. « Hanepoot » noemde men er ook een bepaalde trek of haal in het letterteken. Het aanleren van de schrijffletters gebeurde immers deeltje na deeltje. Uit enkele bronnen blijkt dat deze deeltjes namen hadden. Men onderscheidde o.a. schrapje of streepje⁽³⁶⁾, hanepoot en spekhaak. Een in die tijd vrij veel gebruikt boekje voor schrijfonderricht droeg trouwens als titel « Hanepooten. Eerste begin-

selen onzer schryfkunst, volgende op de streepjes » (1849). Het WNT, deel V geeft nog als voorbeeld : « Schrapjes, hanepoten en spekhaken ».

De schrijfkunst begon dus blijkbaar met de streepjes of schrapjes. Nadien volgden de hanepoten. « Hanepoot » noemde men de begintrek of -haal van het eerste been van de letters m en n. Met veel goede wil en enige verbeelding kan men in de aanzet van die letters iets van een hanepoot zien. Daarbij mogen we niet uit het oog verliezen dat « hanepoot » bij vergelijking ook voorkwam (-komt) als benaming voor verschillende zaken, wegens overeenkomst in de vorm, o.a. bij een zeker soort meerpaal, een bepaald scherlijntje in de zeevaart en als volkse naam van verschillende planten. Dat deze aanpak niet zo ondidactisch was als men wel zou kunnen denken, moge blijken uit een verslag van een grafologisch onderzoek naar het kinderhandschrift van de hand van C.G. van der Hout, dat in 1958 werd verricht en verscheen in *Paedagogische Studiën* (Groningen-A'dam) 1965-6.

Daarin werd geconstateerd dat 80-72% van de kinderen van het eerste tot het derde leerjaar de centripetale, arcade-beweging (n-vorm) met meer gemak schrijven dan de centrifugale, guirlande-beweging (u-vorm).

Ook in het huidige schrijfonderricht vinden we dezelfde grondpatronen terug : de enkelvoudige, op-en-neerbeweging die het eerste schrijfpatroon is dat ieder kind kan naschrijven, daarna de arcadevorm, de doorgehaalde arcadevorm, de guirlandevorm en de doorgehaalde guirlandevorm. Hierna komen dan de grondvormen van de lusletters en van de ronde letters (cfr. C.G. van der Hout, *Schrijven*, p. 51, Wolters. 1967).

Wie de schrapjes en de hanepoten onder de knie had, mocht beginnen met de spekhaak. « Spekhaak » noemde men de dubbel haakvormige lijn die als schrijf-oefening dienst deed, als b.v. de eindtrek van de schrijf-m. Een toespeling op deze schrijfmethode vinden we o.m. bij G. van de Linde Jz⁽³⁷⁾. Een van zijn Gedichten van den Schoolmeester » draagt als titel « De Haan ». Van die haan wordt gezegd dat hij geeft

« In 't kraaien een weinig onderricht
En leert hem schrijven in 't groot,
Eerst een schrapjen en dan een hanepoot ».

In grote trekken kunnen we ons de ontwikkelingsgang van het woord « hanepoten » als volgt voorstellen : eerst was er de bedenking « dat het lijkt of iets door een kip (haar poot) werd geschreven », later « dat zo'n stuntelig schrift wel hanepoten lijkt », eindelijk « dat het haaltje van de m en de n lijkt op een hanepoot, dat het een hanepoot is! ».

De omschrijving van hanepoot bij Van Dale p. 752-3 « op- en neerhaal bij het eerste schrijfonderricht; (bij uitbreiding) schertsende benaming voor onbeholpen, slecht schrift, gekrabbel », lijkt ons niet helemaal met de werkelijke evolutie overeen te komen. Het komt ons voor dat het waarschijnlijk net andersom is gebeurd.

Immers omstreeks 1600 verdween het gevoel voor eenvoudige, harmonische schriftvormen. Uit effectbejag ging men zowat overal sierkrullen toevoegen. Om

dat krullentekenen mogelijk te maken en om de letterdikte naar lust te kunnen laten zwellen en verdunnen, moest de al méér dan 1600 jaar in gebruik zijnde brede pen plaats maken voor de spits versneden pen. Daarmee kwam de handschriftcultuur op de helling te staan. De breed versneden pen verplichtte nl. tot een heel behoorlijke schrijfdiscipline. De regelmaat van het schrift, tot dan toe voor een ruim deel het geschenk van het brede schrijfinstrument, kwam nu zo goed als geheel voor rekening van de schrijver. Hoezeer dat de individuele handschriften verknoeide kunnen we b.v. zien aan archiefstukken van de 17e en 18e eeuw, die meestal moeilijk leesbaar zijn. Omstreeks 1800 had de spitse pen de brede overal verdrongen.

Pas na 1800 werd tegelijk met het schoolwezen ook het schrijfonderwijs beter georganiseerd (\pm 1840), vertelden we al. De overbodige krullen werden overboord geworpen en het werd een systeem om alle letters van een woord met elkaar te verbinden. Die opvatting was oorzaak van een reeks vormveranderingen van letters die niet of moeilijk met andere konden worden verbonden. De lus, die tot voor 1700 maar sporadisch voorkwam, werd na 1800 één van de hoofdelementen van de letters.

Een ander eigenaardig gevolg van de vermethodiek was de toevoeging van begin- en eindhalen die voor de schoolmeester een controle vormden of er met voldoende zorg was geschreven⁽³⁸⁾.

Het was dus vooral in de 19e eeuw dat deze begin- en eindhalen die « hane-poot » werden genoemd in de schrijfmethoediek opdoken, lang dus nadat er sprake was van « hanepoten » in de zin van onleesbaar schrift. Daarom menen we dat Van Dale het bij het verkeerde eind heeft als hij zegt dat hanepoten (onleesbaar schrift) bij uitbreiding is ontstaan uit hanepoot (speciale trek van m en n).

Het is wellicht niet denkbeeldig dat tot het ontstaan van de aanduiding hanepoten en hanepoot heeft bijgedragen een bepaald soort van boeken die in de 17e eeuw en nog lang erna (blijkens ons onderzoek vooral in het Noorden) in de school werden gebruikt : de zgn. Haneboeken, een soort uitgebreider ABC-boeken, waarvan het Groot Embdert of de Embder Bédingen (ongeveer 16 blz. tekst op bordpapier) waarover Valcooch het had, een type is. Deze haneboeken, hoofdzakelijk godsdienstige leesboeken, ontlenden hun naam aan de houtsnede op het titelblad die een haan voorstelt, met het opschrift : « Gij kinders, leert u lesse wel » en daaronder « 's Morgens de haan sijn yver vroeg bewijst : Leert jonge jeugd dat men u oock soo prijst! »⁽³⁹⁾.

Deze haan had dus een symbolische betekenis. Hij was het zinnebeeld van waakzaamheid en ijver. Een paar rijmvoorbeelden uit haneboeken wijzen trouwens in die richting :

« Wanneer gij 's morgens vroeg 't gekraai hoort van den haan,
Dan lieve Kinders moet gij uit het bedde opstaan ».⁽⁴⁰⁾

Op een andere plaats vinden we :

« Gelyk de Wakkere Haan tot Kraijen is genegen,
Zo laat u Jonge Jeugd tot Onderwijs bewegen ».

Of dit voorbeeld :

« Als gij den Haan hoord kraaijen en u wekken,
Rijst uit uw bed, uw kleederen wild aantrekken,
Wast u, dankt God, en dan na School wild gaan,
Doet wel en leerd, zoo zal men u niet slaan ».

En in de 18e eeuw werd het motto een vers :

« De Haan verkondigt 's Heeren dag,
Heeft bij zijn Huysgezin ontzag,
Hij roept een ieder vroeg aan 't werk
En Zondags naarstig in de kerk »⁽⁴¹⁾.

De kinderen noemden het haneboek ook wel « haantje-pik ».

Bij het gebruiken van het haneboek hoorde immers een rijmpje :

« Haantje-pik, wat zul je mij leeren?
Al wat in den Bijbel staat! »

Inderdaad! Het aanvankelijk spellen beoogde, vooral in de gereformeerde landen, het lezen van de Bijbel voor te bereiden. Daarom ook was het alfabet in gotische letter afgedrukt, letter waarin Bijbel en Psalmboek waren gedrukt en die men dus moest kunnen lezen. Hierboven zagen we al dat het gotische lettertype ook bij ons werd gebruikt voor het abecedarium. In Duitsland gold zelfs de leus : « Aus der Fibel in die Bibel » en « die Fibel und die Bibel, was darüber ist vom Uebel ».

De afbeeldingen van de haan op de haneboeken zijn verschillend. Soms komt er een enkele haan voor, al of niet in kraaiende houding. Op een andere houtsnede zien we een haan, een paar kippen of kuikens, terwijl de opgaande zon zich vertoont. Weer een ander voorbeeld toont een haan met een boek in de ene poot en twee kleinere haantjes ernaast.

Een interessante 17e-eeuwse titelprent (afb. 2) van een haneboek stelt de schoolmeester voor, de haan, de matres of meesteres die zich met de kleinste kinderen bezig houdt en een opspringend hondje⁽⁴²⁾.

De kleding van de schoolmeester is die van de deftige burger. Aan de zijde draagt hij zijn schrijftuig : pennemes, pen en inkhorentje. Zonder deze attributen vertoont de meester zich immers niet in het openbaar. Valcooch eiste al « dat hij zijn schrijftuych op 't lijf hebbende, als hij gaet bij der straeten ».

In zijn opgeheven linkerhand houdt de onderwijzer het haneboek, symbool van zijn pedagogiek, de grondslag en 't begin van alle onderwijs en geleerdheid. De haan is de morgenwekker. Dat moet een goede schoolmeester ook zijn voor de jonge geesten die hem worden toevertrouwd. Ze moeten in het leren haantje-devoorste worden :

Het wakk're Haantje roept : O Jeugd!
Wilt trouw naar School toe gaan,
En leeren, tot uw Oud'ren vreugd,
Daar deugd en wijsheid aan;
Betracht uw meesters lessen goed,

En maak dat elk u mint!
Ja, dat gij vlijtig wezen moet,
Leert u de Haan mijn kind! (43)

Op de achtergrond zien we op de prent de matres, de meesteres. Een goed schoolmeester moest immers « eener vrouwe man zijn » en die vrouw moest bekwaam zijn haar man bij te staan in de school. De matres draagt het abc-bordje aan de riem. Het hondje dat tegen haar opspringt is het symbool van de « leer-sucht » zoals Cats het uitdrukte.

Deze schoolmeester is een geacht en geëerd man wat lang niet altijd het geval

Afb. 2. — Titelprent van een 17e eeuws haneboek uit «De oude tijd»
1869 (Haarlem) overgenomen in Tierie-Hogerzeil.
(foto Seminarie voor Volkskunde RUGent)

was. Wie hem schrijft spreekt hem aan als « eerwaarde, geleerde, konstrijke ». Deze meester staat niet in de klas. Hij zit neer, niet uit luiheid maar uit deftigheid, want als een koning, rechter en hooggeleerd man regeert, leert en kastijdt hij in zijn school. Daarvan zijn gard en plak (die hij liever palmette noemt) het zinnebeeld. Daarom ook zegt Valcooch : « Ten eersten sal hy hebben een fraeye hantplacke, Met een wackere roede van wilgen tacke » en « de jongelingen met roeden straf-fende hout in den toom, Want als mense van ioncx castijt soo wordense vroom ». Behalve de gard⁽⁴⁴⁾ en de plak⁽⁴⁵⁾ bestond het uitgebreide tuchtinstrumentarium nog uit het houten blok om de vechtersbazen met de voeten in vast te sluiten, het schandbord met de afbeelding van een ezel dat de overtreder moest vasthouden^(45bis), de vogel van lappen die naar het hoofd van de jeugdige zondaar werd geslingerd, die hem moest terugbrengen tegen vergoeding met zoveel « plaxkens » met de plak. Voor onzindelijke hoofden was er nog de ijzeren kam.

Deze hanboeken werden vooral teruggevonden in het Calvinistische Noorden maar ook in het Roomse Zuiden schijnen ze gebruikt te zijn in de school, maar we slaagden er niet in nog ergens een echt haneboekexemplaar te vinden. De meeste bevatten behalve enige alfabetten in verschillend lettertype een pagina lettergrepen, enige gebeden en soms een paar bijbelverhalen.

Het lezen leren gebeurde volgens de spelmethode (de synthetische methode) uitgaande van de letters van het alfabet : zo spelde men dee, ee, uu, er, wat dan het woord deur moest worden. Men benaderde het lezen en schrijven lerende kind op een logische wijze door bij de methodiek te vertrekken van de elementen naar het geheel. Pas de gestaltpsychologie toonde aan dat zo'n methodiek recht inging tegen de psychologie van het kind.

Wellicht hebben deze haneboeken meegespeeld in het ontstaan van de aanduiding hanepoten en later van hanepoot als naam van een bijzondere trek van de m en de n. We vermoeden dat het beeld van de haan, in het bijzonder van zijn geweldig spoor, op de titelpagina van het haneboek, symbool van het moeizaam lezen leren, is geassocieerd geworden met de eerste schoolse schrijf oefeningen van de scholier tjes die nog aan het haneboekje toe waren. De naam hanepoot als begintrek van sommige letters kunnen we dan beschouwen als een poging om door middel van vergelijking bepaalde schrijfhalen bij het beginnende schrijvertje beeldend voor te stellen. Hetzelfde gebeurde waarschijnlijk met de aanduiding spekhaak, de dubbel haakvormige lijn als b.v. de laatste poot van de schrijf-m, die immers lijkt op de welbekende haak waaraan spek en vlees opgehangen worden. We staan hier voor metaforische naamgeving, zo eigen aan de kindertaal (denk maar aan de uitspraak « de moeder van het hondje » i.p.l.v. de dame die altijd met het hondje gaat wandelen). Hanepoot en spekhaak zijn voorbeelden van bewuste beeldspraak, ontstaan uit de behoefte om aanschouwelijk te zijn, een onmisbare eigenschap van goed onderwijs.

In de 18e eeuw kwamen er behalve de haneboeken ook dikkere abc-boeken, die trouwens geen speciaal religieus karakter meer hadden, maar meer nuttige en zakelijke kennis gaven. Ze waren vaak ook geïllustreerd, sommige zelfs zeer fraai als Swildens AB-boek in 1783⁽⁴⁶⁾.

Afb. 3. — Titelbladzijde (verkleind) van « Leerzaemen A-BE-BOEK »
 (Gent. Snoeck-Ducaju s.d.)
 (copyright Seminarie voor Volkskunde RUGent)

In de Gentse Universiteitsbibliotheek worden een tweetal interessante exemplaren van zulke ab-boeken bewaard. Het eerste is een « Leerzaemen A-BE-BOEK, met eene kleyne afbeelding van verscheyde KONSTEN en AMBAGTEN, ten gebryke der leerzame jongheyd, verzierd met 25 konstig-gesnedene plaeten, te Gent, by Snoeck-Ducaju en Zoon, drukkers voor de scholen, Veldstraat, N° 10 » (nr. G.4116, RUG). (afb. 3). Het tweede is een « Nouvel Abécédaire, instructif, ou tableau des Arts et Métiers; très utile à la jeunesse ». eveneens bij Snoeck-Ducaju. "

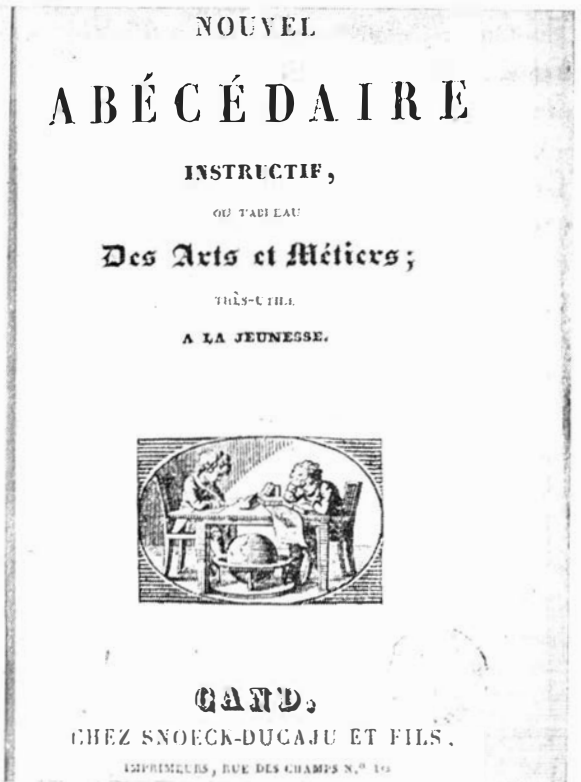
De « Leerzaemen A-BE-BOEK » bevat het alfabet (gedrukt en geschreven) in diverse grootte en standen, de klinkers a, e, i, o, u, y met verbindingen (b.v. ba, be, bi, bo, bu, by); woorden om te leren spellen (b.v. va-der, moe-der), woorden « welke moeyelyker zyn om te spellen » (b.v. aen-moe-di-gen, hals-çie-raed, be-val-lig-he-den), « eenige kleyne zinnen om te leeren spellen (b.v. My-nen mees-ter zal my be-min-nen, als ik wys hen. Zoo haest al sik my-ne les-se kan, zal ik mo-gen gaen spée-len ». Voorts zijn er voorbeelden van het gebruik van trema, cedille, accent (aigu, circonflex), een lijst van leestekens, de vier « noodzaekelyke artikels die men moet weten om zalig te worden », de 12 artikelen van het geloof, het Onze Vader, het Weesgegroet, de 10 geboden en de 5 geboden, de 7 sacramenten, de 7 hoofdzonden en de 4 « vraekroepende zonden ». Vanaf p. 24 tot en met p. 77

volgt een « korte beschryving van verscheyde Konsten en Stielen, welke in dit boeksken zijn afgebeeld ». Achtereenvolgens worden besproken en afgebeeld de « apotheker, bakker, chirurgeyn, distileerder, ebbenist, fynschilder, graveerder, horlogiemaeker, inoculeerder, koperslaeger, landbouwer, maelder, nagtwaeker, oogmeester, potbakker, quakzalver, rafineerder, slotmaeker, torfsteekjer, velblooter, voituermaeker, weéver, ijzer-smed, zee-vaerder ».

Het werkje besluit met een « leer-rede ten dienste der jongheyd ».

We willen ze de lezer(es) niet onthouden :

« Eer God, en loof zyn' naem, ô jeugd!
 En vlugt het kwaed en zoek de deugd,
 En schouw' de zond in al uw werk;
 Gae op den tyd ook nae de kerk,
 En bid den Heer; dat hy zyn jonst
 U geév', op dat by in de konst
 G'raek tot den trap en top van eer;
 Dat zal den prys zyn van uw leer.
 Min, en vrees God; opdat g'een woon
 Hier naer by hem kryg' tot uw loon. »

Afb. 4. — Titelbladzijde (verkleind) van « Nouvel Abécédair »
 (Gent. Snoeck-Ducaju s.d.)

(copyright Seminarie voor Volkskunde RUGent)

Helemaal achteraan in het boekje zijn de cijfers van 1 tot 20, de tientallen en de honderdtallen (Arabische en Romeinse cijfervoorstelling en de telwoorden) en de produktentafel tot 100 opgenomen.

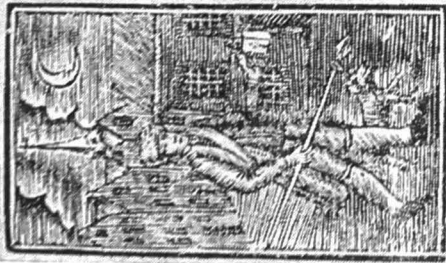
Het in het Frans gestelde « *Nouvel Abécédaire* » (RUG, G. 6437) komt er wat de inhoud betreft ongeveer mee overeen (afb. 4). Het is zakelijker in die zin dat het behalve eenvoudige en samengestelde zinnen, ook *maximes* en de benamingen opneemt van zinnen en zintuigen, de vingers van de hand, de verdeling van het jaar in seizoenen, maanden, weken, dagen, uren en minuten. Nieuw is een hoofdstukje over het belang van gouden en zilveren geld. De beschrijving « *des Arts et Métiers* » vult ook hier het grootste deel van het boekje (van p. 29 tot 76).

De drukker heeft ernaar gestreefd de « *konstig-gesnedene plaeten* » zoveel mogelijk in beide werkjes te bewaren. Dat zoiets moest leiden tot opmerkelijke anomalieën moge blijken uit wat volgt : de plaat die een koperslager voorstelt wordt in de Franse versie gebruikt ter illustratie van « *ferblantier* », de « *quakzalver* » wordt een « *quincailleur* » (afb. 5 en 6), de « *torfsteeker* » een « *zincsineur* », de *weéver* », wordt « *veloutier* ». De voorstelling van de « *potbakker* » en van de « *ijzersmed* » vallen in het Franse deeltje weg, de platen « *imprimeur* » en « *yvoirier* » daarentegen zijn wellicht voor dat « *Nouvel Abécédaire* » ontworpen.

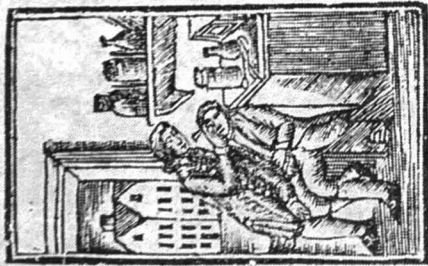
Onder Filantropijnse invloed kwamen ook andere leerlesboekjes met allereerste leerhulpmiddelen in de school. Toch mogen we niet vergeten dat de catechismus en het spelboekje van de zondagsschool voor heel wat volkskinderen het geestelijk voedsel bij uitstek bleven. Een overtuigend bewijs daarvan levert een « *Eersten Spelboek, ten gebruike der Katholyke Scholen* » te Gent gedrukt bij F. Vanloo, » « *regt over het klein Begijnhof, N° 80* », dat wordt bewaard in de Gentse Universiteitsbibliotheek (G. 8364) (afb. 7). Het acht pagina's tellende werkje, formaat 11 bij 8,5 cm, bevat in vette drukletters na het kruisje het alfabet, gewoon en in hoofdletters, het Onze Vader, het Weesgegroot, de 12 artikelen, de 10 geboden, tot het H. Sacrament, de « *Benedictie* » voor het eten en de « *Gratie* », alle teksten zonder splitsing. Dat was de « *bagage* » die in vele dorpsschooltjes werd meegegeven. Soms waren deze scholen dan nog alleen in de winter open. Niet zelden was het nog altijd de barbier, de koster of de chirurgijn die instond voor de eerste lees-, schrijf- en rekenoefeningen. Ook in de steden was het niet altijd beter. Nog in 1842 was er in 163 gemeenten bij ons geen school, op de 5320 onderwijzers hadden er 3537 geen opleiding genoten, bijna de helft van de Brusselse kinderen kreeg helemaal géén onderwijs⁽⁴⁷⁾.

De haneboeken bleven in de school tot een stuk in de 19e eeuw, zoals o.m. blijkt uit deze zin van Pleyte⁽⁴⁸⁾ : « *In 1820 was juist het Haneboek afgeschafte (t.w. op de school te Garderen)* »⁽⁴⁹⁾. Sommige beleefden zelfs 26 herdrukken.

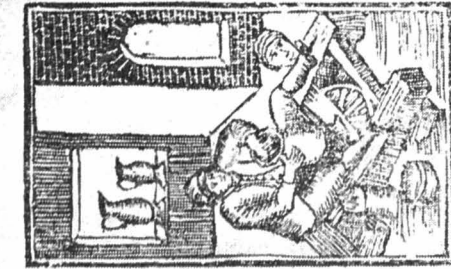
De groter wordende staatsbemoeiing met het onderwijs vanaf de 18e eeuw, de didactische vernieuwing in de tweede helft van de 19e eeuw en vooral in de 20e eeuw, gebaseerd op de opkomende (kinder)psychologie samen met de pedagogische

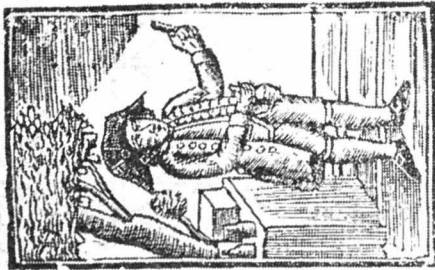
Nagwacker.

Oogmeester.

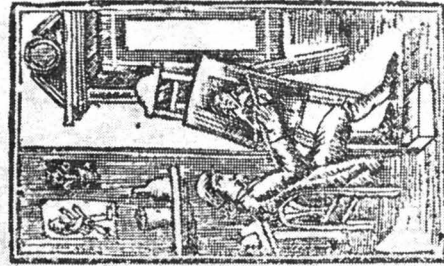
Potbakker.

Quakzaker.

Navigator.

Peintre.

Oculiste.

Quincailler.

vernieuwing die steunde op filosofische en historische overwegingen en gegevens, brachten de school dichter bij het leven en bijgevolg dichter bij het kind.

Nog lang werd geprobeerd het kind zakelijke kennis via het alfabet en vice versa bij te brengen, tot in zijn spel toe.

Een voorbeeld daarvan vormt een ABC-boek van André Blandin, Louis Michaud (édit., 168 Boulevard Saint-Germain, Paris, impr. Ch. Bulens. Londres, Bruxelles, Paris, ca. 1910). Elke letter van het alfabet wordt geïllustreerd met een plaat met daaronder in het Frans, het Engels en het Duits de naam van het voor-

Afb. 7. — Titelbladzijde van Eersten Spelboek (Gent. F. Vanloo s.d. begin 19e eeuw).

(copyright Seminarie voor Volkskunde RUGent)

gestelde. Uiteraard begint vaak alleen het Franse woord met de voorgestelde alfabetletter, b.v. A ac-teur, ac-tor, schau-spie-ler; R re-mou-leur, kni-fe-grin-der, scheren-schlei-fer.⁽⁵⁰⁾

In dit verband mogen we zeker de ABC-blokkendoos niet vergeten die even goed als bovengemeld ABC-boek vooral in meer gegoede standen voorkwamen..

Ondertussen is er in de laatste halve eeuw heel wat veranderd. Methodologisch ging het volksonderwijs stilaan over van een individueel onderwijs over een mutueel onderwijs naar een al of niet gemilderd klassikaal systeem. De onpraktische spelmethode werd vervangen door de klankmethode en later door de globaalmethode. Dezelfde globalisatiegedachte lag aan de basis van een schrijfreform waarbij eerst zinnen, dan woorden, dan afzonderlijke letters werden geschreven. Eén der promotors van de analytische methode was de Belg Dr. O. Decroly (1871-1932). De industriële verhoudingen brachten de verzorging van het kleine kind buiten gezinsverband mee, het begin van de echte kleinkinderschool, de bewaarschool of kindertuin, voorlooper van onze kleuterschool⁽⁵¹⁾.

Voor het Haneboek was er in de school geen plaats meer. De hanepoten zijn er jammer genoeg nog altijd!⁽⁵²⁾

G. DE BRUYCKER

NOTEN.

- (1) Dr. STOETT, F.A. : Nederlandsche Spreekw., uitdrukkingen en gezegden; 5e druk, Zutphen-W.J. Thieme, 1943, het lemma : Cp de AB-bank zitten. Vgl. Sewel, 22; Halma 1.
- (2) VERDAM, J. : Middelnederlandsch Handwoordenboek; Nijhoff, 1911 ; zie het lemma « horn » : hoorn, horen, horren, hurn l hoorn. van dieren; verklw. hornkijn, horne-, hoorn-, horen-; zie ook : hornbeeste, hornblaser, hornboge, horndrager ... p. 258.
- (3) BURGER, C.P.Jr. : Het Abecedarium als algemeen verbreid leerboekje, in Het Boek 1927, p. 199, Den Haag-Nijhoff.
- (4) TIERIE, E. - HOGERZEIL : Hoe men het ABC begeerde en leerde; Utrecht/Brussel, Specrum, 1946, p. 20.
- (5) TIERIE, E. - HOGERZEIL : o.c. p. 23.
- (6) COSTER, Laurens Jansz., inwoner van Haarlem, die volgens het verhaal van Hadrianus Junius (1511-1575), stadsgeneesheer en rector van de Latijnse school te Haarlem, in zijn posthuum verschenen « Batavia » (1586) midden van de 15e eeuw de boekdrukkunst zou hebben uitgevonden. Inderdaad komen in archivalische bronnen te Haarlem enige personen in de 15e eeuw voor van die naam. Laurens Jansz. Coster, een van dezen, stierf ca. 1484. De strijd tussen de Costerianen en de Gutenbergianen, die Gutenberg als de uitvinder beschouwen is nog niet beslecht.. De mogelijkheid blijft open dat Gutenberg zijn uitvinding aan Coster heeft ontleend. Na de ontdekking van Wehmer in 1948 dat de Gutenbergiana niet vóór ca. 1450 gedateerd kunnen worden, zijn de kansen voor Coster weer gestegen (zie o.m. I. Portenaar : Coster, niet Gutenberg; 1947, bestreden door B. Kuitwegen in Het Boek, XXIX, 1948). Kruitwagen die een twaalfstal Costeriana opsomt is van mening dat deze drukwerken ca. 1460-ca. 1470 door een onbekende drukker te Utrecht zijn gemaakt. (Costeriana zijn oude drukwerken die door de Costerianen graag aan Coster worden toegeschreven en ten dele in het Fr. Halsmuseum te Haarlem worden bewaard (Kruitwagen in Het Boek, XXX, 1949-51). Kruitwagen stierf in 1954, Portenaar in 1958. De dood van deze figuren heeft de strijd over de uitvinder van de boekdrukkunst in Nederland doen luwen. Men kan echter wel zeggen dat Nederland als land van oorsprong van de kunst er beter is komen voor te staan toen Wehmer ontdekte dat het aan Gutenberg 1445/48 toegeschreven drukwerk, uit latere tijd moet dateren en bepaald niet van de drukkerij van Gutenberg afkomstig is. (Moderne Encyclopedie van de Wereldliteratuur, deel II, p. 214, Story-Scientia, Gent).

- (7) TIERIE-HOGERZEIL : o.c. p. 12.
- (8) « De schoolmeester « om redenen dat haer salarium is wat magher » mocht allerlei bijberoepen uitoefenen : notaris, schatgaarder, secretaris, barbier, verpleger, glazenmaker, doods-kistenmaker, steenhouwer, schilder, schoenlapper, klompenmaker, boekbincler, « een paar koeijen houwen, ossen vetten, somtyds met naeyen een stuyver verdienen ». (aangehaald in Historische Pedagogiek door R. Merycy, p. 59, naar Valcooch).
- (9) Reglement tot directie ende beleyt van de Nederduytsche schoulen binnen de stadt Goes ende het ressort van Dijen, gearresteerd door den raad der stadt Goes (1 november 1655). (aangehaald in De oude Tijd (1869), Haarlem, Kruseman).
- (10) ROMBOUTS, Fr.S. : Historische Pedagogiek, 6e druk, R.K.Jongensweeshuis, Tilburg, 1955, p. 274).
- (11) TIERIE-HOGERZEIL : o.c. p. 37.
- (12) Deze abc-boekjes heetten de « cleyne francynen bedingen » omdat ze de gebeden gaven en op francyn, d.i. het dunne schapenperkamant gedrukt waren.
- (13) HENNIG, Paul : Alte Fibeln, Zeitschrift für Bücherfreunde, 1908, heft 1, Bielefeld-Velhagen und Klasing.
- (14) TIERIE-HOGERZEIL : o.c. p. 32.
- (15) boekstaven : (verouderd en gew.) de letters en lettergrepen spellen (Van Dale).
- (16) Aangehaald door Dr. M. Sabbe : Peeter Heyns en de nimfen uit den Lauwerboom, Antwerpen, 's-Gravenhage, Vereniging Antwerpse Bibliofielen, nr. 41.
- (17) Gedrukt te Antwerpen bij C. Plantin, 1568 (in mus. Plantin-Morctus) (in 4° obl., ongepagineerd, sign. A 2-G 2, 28 blz.).
- (18) Zie ook Dr. SCHOTEL : Oud-Hollandsch Huisgezin in de 16e eeuw; Haarlem-Kruseman, 1868, p. 223.
- (19) Reglement ... o.c.
- (20) Vgl. dit citaat uit 't Reglement van 1655 met een Karel V-plakkaat van 1555 : « Voorts, om te voorsiene, dat voortaan die jonghe kinderen in heur eerste jonckheit niet qualicken en worden geleert en gheinstruert, 't welck een seer periculouse saecke is : zoo ordonneren wij : dat voortaan niemand van wat state of conditie hy sy, en sal moghen openbare schoole houden, om de jonghe kinderen, knechtgens of meyskens, te leeren lesen, schrijven, spreken in wat tale dat sy, ten sy den principalen officier van den Plecken ende van den Prochaen van de Prochie Kercke onder welke hy sal willen resideren, ofte van de Capittelen of Scholastren die daerop van oudsaen schouw ende superintendentie gehad hebben ». Aangehaald bij Douwes : Moderne Pedagogiek. III, p. 36-37.
- (21) Tot ongeveer het jaar 800 was de pen meestal van riet. Daarna schreef men met een veren pen (van gans of kalkoen voor gewoon schrift, voor groot sierschrift van een zwaan en voor bijzonder klein schrift van een kraai).
- (22) ROMBOUTS : o.c. p. 274.
- (23) MERYCY : o.c. p. 90-91.
- (24) MERYCY : o.c. p. 90-91.
- (25) Het schrijfflettertype van Jan Pas (1737) die door middel van lussen en haken alle letters van een woord verbond.
- (26) BERKHOUT : Geschiedenis van het Lager Onderwijs, 1824. Aangehaald in Kath. Encycl. voor Opvoeding en onderwijs, deel III, p.540. Pax/t Groeit, 1950.
- (27) Moderne Encycl. Wereldliteratuur; Story/Scientia/Gent.
- (28) Mina, mine, v.(m.) (minen) : bij de oude Grieken 1/60 van een talent (gewicht en munt) (Van Dale).
- (29) WINSCHOOTEN, W.A. . Seeman, behelsende een grondige uitlegging van de Neederlandse Konst- en Spreekwoorden, voor sco veel die uit de Seevaart syn ontleend, Leiden. 1681.
- (30) VAN EFFEN : De Hollandsche Spectator; Amsterdam, 1731-1735.
- (31) VAN LENNEP, J. : Lotgevallen van Klaasje Zeevoster; 5 delen. 's-Gravenhage, Leiden, Arnhem, 1866.
- (32) Aangehaald in WNT, zonder bronopgave bij Conscience.
- (33) MARIN, P. : Compleet Fransch en Nederduitsch Woordenboek; 1717.
- (34) MENSINGA in Rec., 1849.
- (35) Vgl. LIEVEVROUW-COOPMAN : Gents Woordenboek; Erasmus, 1950. Dit woordenboek citeert : haneklauw 2/ steeds in mv. : slecht geschrift gekrabbel. Syn. hanepooten.

- (36) Marnix van St.-Aldegonde gebruikt het woord schrapje (=schrabbe) met de betekenis van streepje in zijn Byencorf : « Wat tot haren nadeel mochte wesen dat mach sy fijn met een schrabbe doortreken ».
In Eline Vere schrijft L. Couperus : « Haar pen trok op een blank vel papier als in ver strooiing rechte schrapjes door elkaar ».
In hun werk « Kinderspel en kinderlust in Zuid-Nederland » (8 delen, Gent, 1902-08) schrijven A. De Cock en J. Terlinck : « Een kind ~~legt~~ luidop een kinderrimpje en zet terzelfdertijd een schrabje (schreefie, lijntje) op de schalie of op het papier ».
- (37) Uitgegeven door J. Van Lennep, Amsterdam, 1859.
- (38) ENGELHART, Ben/BRAND, Chr. : Naar beter handschrift : Parcival, Breda, 66 p., z.j.
- (39) SCHOTEL : o.c.
- (40) Rijn in een Haneboek van 1797.
- (41) Groot ABC-boek, zeer bekwaam voor de jonge kinderen te leeren; Amsterdam, Schalekamp, van de Grampel en Bakker.
Zie bij Tierie-Hogerzeil : o.c. p. 58.
- (42) De oude tijd, 1869, Haarlem, Kruseman.
- (43) Nieuw ABC-boekje voor leerzame kindren; te Amsterdam bij G. van der Linden. Aangehaald bij Tierie-Hogerzeil : o.c. p. 62.
- (44) Over gard : zie DE BRUYCKER, G. en HAESERYN, R. : *Nu nog*, XX, nr. 3, mei 1972.
- (45) Over plak : zie DE BRUYCKER, G. : *Nu nog*, XIX, nr. 2, maart 1971.
- (45bis) Een afbeelding van zo'n ezelsbord met enkele andere hulpmiddelen ter ondersteuning van het gezag vinden we in *Uitleg*, Weekblad van het Departement van Onderwijs en Wetenschappen ('s-Gravenhage. Staatsuitg.) nr. 286 van 17 mei 1972, p. 10-11.
- (46) Aangehaald door WOUTERS, D. (Zeist) in : Het lezen en het leesboek; Pedagogische studieweek 1932, RUG. (1933), p. 49.
- (47) STRAUVEN, J. : Pedagogische Encycl.
- (48) PLEYTE, e.a. : Meerveld en Meervelder Bosch; Barneveld, 1886.
- (49) Aangehaald in WNT. V, bew. door A. Beets en J.W. Muller, 1900.
- (50) ABCD-boek, collectie dhr. J. De Vriendt, Gent.
- (51) DE BRUYCKER, G. : Uit de oude kindertuin : Fröbels speelgaven; *Oostvlaamse Zanten*, XLVI (1971), 6, p. 206 e.v.
- (52) Onze dank gaat naar Dr. R. Haeseryn, werkleider RUGent, voor het bezorgen van aangepast illustratiemateriaal. We danken ook het Seminarie voor Volkskunde van de Rijksuniversiteit te Gent voor de toestemming tot fotografische reproductie van dit materiaal.

ZOEKEN EN ZANTEN

ZULTE. — Hendrik Martens.

Deze vroegere notaris werd geboren te Zulte op 26 januari 1846 en overleed er op 29 maart 1932. Met de eeuwwisseling maakt hij zich verdienstelijk door zijn activiteiten ten bate van de Zultse Firtel. Van 1921 tot 1930 woonde hij te Deurle. Van hem verscheen een dichtbundel « *Fenige mijner gedichten* ». ⁽¹⁾

A. De Poorter

(1) Vyncke Gent — Deurle 29 aug. 1929.

CIKOREI*

IX. Verpakkingen.

De afgerond vierkantige en rechthoekige verpakking vormt een attractiepunt op zichzelf. Sinds meerdere generaties blijft de vorm gelijk. We kunnen even een dominante in de kleur aantreffen, langs blauw en geel en rood, waar enkele fabrikanten op deze wijze de fijne en grove cikorei aanwijzen, maar van een eenheid in dit opzicht kan men niet gewagen.

We kunnen \pm honderdzestig wikkels onder de loupe nemen, uit de kollekties van de n.v. Gebroeders Vanlier in Hal, van de n.v. Gebroeders de Beukelaar in Antwerpen, de Gebroeders d'Haene uit Petegem-Oudenaarde en uit de eigen verzameling. Het getal 160 verpakkingen is groot en gering. Hoevele hebben er bestaan? Niemand weet het met zekerheid of bij benadering. Er bestaat kans merken op te sporen in de Rechtbank van Koophandel. We bezitten een reeks formulieren Fabrik- en Handelsmerken, Proces-Verbaal van Deponering, maar veelal staat bij de verklaring onderaan gestipuleerd, dat de fabrikant wijzigingen kan aanbrengen voor kleur en formaat. Bepaalde firma's zijn bereid merken op te sporen, b.v. in Antwerpen J. Gevers & Cie, « raadgevers inzake oktrooien, merken en modellen ». Verzamelaars vindt u voor vele zaken, maar niet voor Cikoreiwikkels.

Voor de proeve van inventaris namen we als schikking :

Wapenschilden	1-14	Dieren	77-93
Vrouwenbeelden	15-44	Gebouwen	94-104
Man en familietafereel	45-62	Voorwerpen	105-131
Religieuze motieven	63-76	Namen en letters	132-162

Enkele fabrikanten wensen de band met de lokaliteit uit te drukken door het wapenschild. Vrouwen komen vanzelfsprekend voor, maar ook mannen en families rond een tafel. De religie speelt eveneens een rol. Dieren worden niet vergeten. Voorwerpen als koffiekannen en kopjes, cikoreiplanten, de hoorn des overvloeds, ankers en de wereldbol ontdekt u er. Een reeks krijgt, vooral in het midden van onze eeuw(?), alleen een naam of letters als attractie, om het kernachtig uit te drukken. U kunt sociale, psychologische en lokale drijfveren opsporen en daaruit afleiden. De taal speelt een wonderde rol. Een deel is alleen in het Frans gesteld, zo o.a. in Brugge, Roeselare, Gent. Op het einde van de vorige en in het begin van de huidige eeuw lagen de taalverhoudingen totaal anders dan thans. Op dit vlak kan men een ongewone evolutie vaststellen. En Waalse lokaliteiten als Silly en Flobecq (Vlaams gebied) bieden tweektaligheid! Elk kan aan een ander punt denken en werken, naar persoonlijk inzicht en voorkeur.

* Vervolg O V Z : XLVI (1971) 189-204, XLVII (1972) 75-80, 178-184.

Vele fabrikanten legden vroeger in eerste instantie de nadruk op de zuiverheid van de waar. Men leest menigmaal de verzekering : « Degene die er de minste vervalsing zal in ontdekken, zal een goede beloning ontvangen ». (o.a. nr. 54 en vele andere in dergelijke trant). « De namakers hebben zich ingespannen dit nationaal voortbrengsel op honderden manieren te vervalsen, en wel zodanig, dat de echte bitterpeëen bijna een zeldzaamheid werden in ons land » 1000 frank aan hem die in deze Cichorei de minste vervalsing ontdekken zal (71), 2.000 frank (24), 3.000 franken (96), 20.000 (27). Op menige wikkel bemerkt men een reeks medailles, die de fabrikanten behaalden op markten, beurzen of salons. Léop. De Ronne-Delanier à Gand. Nouvelle Promenade n° 1, vermeldt het in het Nederlands : « De Suikerij van DE RONNE-DELANIER is de enigste die in de Wereldtentoonstellingen van Parijs 1878 de Zilverre Medaille, in Amsterdam 1883 de Gouden Medaille en in Antwerpen 1885 het Ere-Diploma bekomen heeft, als ook het kruis van Ridder van het Order van Leopold. Men gelieve goed acht te nemen op het merk van dit pak, « de namakers zullen strengelijk vervolgd worden ». Fabrikanten beschouwen het soms als hun plicht hun handtekening op de verpakking te laten weergeven. De woordkeuze vindt eveneens een studieterrein op dit vlak, b.v. de Renommée, De Vlaanders, Gezondheidssuikerij, enz.

Het loopt niet van een leien dakje een rangschikking tot stand te brengen. Eén wikkel vindt licht zijn plaats in twee rubrieken, b.v. nr. 104 toont én gebouwen, én de cikoreiplant. Degene die de tematiek grondig wenst te zien, dient de hele reeks te ontleden en het loont wel enigszins de moeite.

De toekomst eist een dusdanige ontleding van wikkels eens in een breder perspectief te onderzoeken.

De wikkels tonen tegelijk een contrast in de mens : zijn hang en drang naar het eigene, door de cikoreiplanten te tonen, (zie voorwerpen) en aan te halen, dat de waar stellig met Vlaamse wortels is vervaardigd, en anderzijds moeten een Pacha, woestijnzichten en vreemde namen een uitheems beeld verstrekken. De fabrikanten beklemtonen aan de ene zijde de waarde van het eigene; een deel van deze heren en het ander deel zoekt de aantrekkingskracht in het exotische ...

X. Proeve van inventaris van de verpakkingen.

<i>Naam van de firma en de lokaliteit</i>	<i>Afbeelding</i>	<i>Specifieke tekst</i>
1. DE PAEPE, Aalst	Wapenschild (1) Gekroond schild met zwaard, met twee schilden bij de punt van het zwaard, het linkse met een koffiepote, het rechtse met de letters D.P.	Fijne Cichorei

(1) Voor nummer 2, 3, 6, 8, 9, 11, 12 is het wapen van de lokaliteit gans of vrij getrouw weergegeven voor nr. 1, 14 foutief. Nr. 4 bevat het wapen van Nederland.

<i>Naam van de firma en de lokaliteit</i>	<i>Afbeelding</i>	<i>Specifieke tekst</i>
2. F.C. JACOBS, Antwerpen	Wapens van de negen provincies rond Jakob van Artevelde	Gebruikt er minder, 't Is de strafste. Tweetalig
3. Idem, ibidem (zie bijlage)	Links en rechts van Jakob van Artevelde een gekroond schild en leeuw met rode tong	Chicorée semoule Grove cichorei tweetalig
4. Gebr. de BEUKE- LAAR, Antwerpen	Wapen van Nederland, leeuw met zwaard, bundel van zeven pijlen, kroon en twee leeuwen. Je maintiendrai	Hofleveranciers van H.M. de koningin der Nederlanden.
5. GALERIES ANSPACH, Bruxelles	Gestileerde kroon. boven G A	Tweetalig
6. Huis SCHREYEN, Gavere	Schild met drie leeuwen. Dwarsbalk met tekst: Land van Gavere	
7. J.B. VAN OEVE- LEN, Gent, St.-Amandsberg	Maagd van Gent met gekroonde leeuw in de rechterhand, leeuw aan haar rechterzijde.	De Maagd van Gent. La Pucelle de Gand. Tweetalig
8. FIRMA DE POURCK, Gent	Ridder met zwaard in rechterhand en Vlaamse leeuw in linkerhand. De Gentse torens.	Superbia
9. WYPELIER- TAFFIN, Yper Ieper	Doorsneden schild met patriarchaal kruis, links een leeuw met zilveren kolom.	Ypiana
10. GULDEN SPOREN, Kortrijk	Schild met keper	
11. VERBURGH- DE COOL, Roeselare	Vrouw houdt stadswapen met gevleugelde figuur	Tweetalig
12. Idem, Ibidem	Engel schraagt schild met patriarchaal kruis.	Tweetalig

<i>Naam van de firma en de lokaliteit</i>	<i>Afbeelding</i>	<i>Specifieke tekst</i>
13. GEZONDHEIDS- SUIKERIJ, Steenhuize HUIS VAN OUDENHOVE, Ibidem.	Gekroond schild van keper met twee ankers, letters A V O B tussen de ankers.	Gewaarborgd zuiver en onvervalst.
14. ODILON CEUTERICK opvolger CEUTERICK- EECKHOUT Zottegem.	Gekroond wapenschild van de gemeente, zonder drie spitsvoetige kruisjes in de vijf stukken.	1880. Suikerij voor filter. Electricke koffiebrandery.

Vrouwenbeeld

15. de BEUKELAAR, Antwerpen	Vrouw met kop, tafel met koffiepot, horloge en doek aan de wand, kat onder tafel.	Cichoreifabrieken, Antwerpen. (Talrijke medailles)
16. Idem, Ibidem (zie bijlage)	Vrouw met kop in handen	Filtre - Filter
17. Gebrs. de BEUKELAAR, Antwerpen	Vrouw met kop, tafel met koffiepot, kat onder tafel.	Ossendrecht
18. « OVERVLOED » Antwerpen	Vrouw met palmkroon om de slapen, palm en hoorn des overvloeds in de handen	Bitterpeeën. Tweetalig
19. N.V. SODEAC Antwerpen	Vrouwenhoofd	Helsa
20. Réginald SOUBRY Brugge	Vrouw met cikoreipak en kop	Super Chicorei
21. SOUBRY. Brugge	Vrouw met kop	1828 Franstalig
22. A. VAN SCHUY- LENBERGH. Brussel	Vrouw met kop & koffiëkan	Renommée de la Dendre. Tweet.
23. HEYVAERT. Oudegem Dendermonde	Exotische vrouw met kop	« De Vlaanders »

LA SYLLE Cichorei

GEDEPONEERD MERK

Pierre BYLOOS
N.V. "PRODUCTEN SANA,"
SILLY-bij-EDINGEN

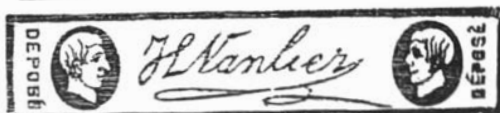
CICHOREI
BUYSSE-LOVELING
NEVELE-~~ST~~-GENT
→ GESTICHT IN 1856 →
BUTTINGEWONE KWALITEIT
H. D. GIBBY 2002

IN HET VERKEN
AU COCHON

J.L.VAN LIER
Fabricant in Chicorée
APPEL DE BRUSSELSCHE POORT
HAL

nr. 6

nr. 60

nr. 55

nr. 18

BITTERPEEËN
„OVERVLOED,,
DE BESTE
FIJNE

nr. 13

Gedeponoord Merk

nr. 7 en 25

nr. 42

Eist de Suikerij
IN POEDER

WEST-FLANDRIA

Cyriel NEYRINCK - Zomergem
p.v.d.a. Opv. Florent VERDONCK-HERTELEER

nr. 45

nr. 24

nr. 33

nr. 47

<i>Naam van de firma en de lokaliteit</i>	<i>Afbeelding</i>	<i>Specifieke tekst</i>
24. DE BACKER-RUT- SAERT, Eeklo.	Vrouw met kop bij tafel, spintoestel	Koffiewijveken. La Fileuse.
25. J.B. VAN OEVE- LEN	Zie nr. 7 Maagd van Gent.	
26. DE RONNE. Gent	Maagd van Gent met palm en krans in de handen.	Medailles. Tweetalig.
27. DE RONNE-DELA- NIER Succ. EDM. VAN DE VELDE, Gent.	Maagd van Gent, met schild en landbouwtuigen en korf van imker. Medailles.	Industrie des Flan- dres. De Maagd van Gent. La Pucelle d. G.
28. J.B. VANLIER, Hal.	Gebouwen. Vrouw met anker en tekst : industrie, vrouw met fakkels en tekst : progrès.	Franse tekst. Chicorée de Hal.
29. PISSENS & BLON- DEAU, Hal.	Gebouwen & landschap. Ge- vleugelde vrouw blaast op bazuin.	Franstalig. Chico- rée de la Renom- mée.
30. ALF. PALMS, Herzele.	Vrouw met chikoreipak en tas	Superia Suikerij
31. EECLOO & WE SPRIET, Ichteghem.	Vrouw met kop	Chicorei De Engel.
32. VANDEKERCK- HOVE-LALEMAN, Izegem.	Meisje met mandje bloemen, talrijke medaillons.	La Renommée des Flandres.
33. H. VAN HELLE- PUTTE. Lessen/ Bois-De-Lessines	Hoofd van (honderdjarige) vrouw	La Centenaire. Tweetalig 1840.
34. DE MUNCK, Meerbeke	Meisje met kap, model 1850	Gesticht 1850.
35. CASTELEIN & ZONEN. Petegem-Deinze	Vrouw(hoofd) en kop	C.F.D.
36. Gebr. CASTELEIN, ibidem	Vrouwenhoofd	C.F.D.

<i>Naam van de firma en de lokaliteit</i>	<i>Afbeelding</i>	<i>Specifieke tekst</i>
37. Gebr. D'HAENE, Petegem a/d Schelde	Meisje, kan en leliebloemen	De Lelie
38. Idem, Ibidem	Vrouwenhoofd, kop & cikoreipak	La Renommée de la Dendre
39. TALPE, Roeselare	Vrouw giet cikoreipakken uit hoorn des overvloeds	Chicorei Tweetalig
40. VERSTRAETE- DEPOORTER, Rumbeke	Vrouwenhoofd, hand, kop	Puritas, Tweetalig
41. PIERRE BYLOOS Silly/Edingen	Vrouw met tas, molen in de verte.	La Sylle, Tweetalig
42. NEYRINCK, Zomergem Opv. F. VERDONCK- HERTELEER. Ursel	Vrouw en kop	Eist de suikerij WEST- FLANDRIA
43. DE BUE, Zingem	Vrouw en kop	
44. Zonder plaatsnaam	Vrouw, tas, koffiepote- en molen, cikoreipakjes	TANTE JAVOTTE

Man en Familietafeel

45. Brussel	Man met tulband, kop minaretten	Cik. Arabisa
46. U.D.A. Brussel 5	Mannehoofd, tulband, kop	Cik. VÉGÉ
47. AD. DELHAIZE, Brussel	Man drinkt koffie, koffiepote. Figuur met letters C A D	Alma
48. S. V. SPARTA, Ekeren	Grieks soldaat	Sparta
49. N.V. Gebr. VAN LIER, Halle	Pacha figuur afzonderlijk	Pacha 1825
50. Idem, Ibidem (zie bijlage)	Pacha met kop koffie in de hand in oosters beeld	Pacha Eens gedronken steeds geschonken Qui a bu ... boira Anno 1825

<i>Naam van de firma en de lokaliteit</i>	<i>Afbeelding</i>	<i>Specifieke tekst</i>
51. Idem, Ibidem (zie bijlage)	idem	Pacha La plus importante fabrique du pays. De voornaamste van het land. Gesticht - Fondée 1825
52. Idem, Ibidem	Zelfde beeld als 50, opschrift :	Brusseler
53. Idem. Ibidem	Man met kop in krul van letter P	Pacha
54. MERTENS, Kessel-Lo	Man en Vrouw, boot op achtergrond	Hollands Paar
55. BOSSUT, Pont-à-Chin	Monnik met baard vooraan, klooster en paters op akker op achtergrond	Benedictins. Tweetalig
56. VINCART, Roeselare	Vier monniken werken op akker	Trappistes. Tweetalig
57. ROULARIA, Roeselare	Kelner met kop koffie	V. L. C.
58. Gebr. ROOMAN, Belsele	Vier personen rond tafel met koffie voor zich	Roma
59. Henri CHRIS- TIAENS Etterbeek-Brussel	Vijf personen rond tafel met koffie voor zich	Surpasse-tout
60. M. DE LANNOY, Nevele	Vrouw biedt kop koffie aan man	De Zegepraal
61. TALPE, Roeselare	Knaap en meisje bij kop koffie	Tweetalig
62. Zonder plaatsnaam	Indiaan te paard	Indiana, Tweetalig

Religieuze motieven

63. PATERS TRAPPISTEN, Brussel	Schild gevat in schild met twee kruisen en bergtop met O.-L.-Vrouwebeeld	Suikerij der Paters Trappisten
--------------------------------------	--	-----------------------------------

<i>Naam van de firma en de lokaliteit</i>	<i>Afbeelding</i>	<i>Specifieke tekst</i>
64. Gebr. VAN LIER, Hal	Zwarte Lieve-Vrouw van Hal	Tweetalig
65. SCHEIRLINCKX, Herdersem	St.-Antonius met zwijn	Cichoreifabriek Sint-Antonius
66. FRERES HAESAERT, Gent-Ledeberg	Begijnhof, binnenplaats met begijntjes en groots gebouw	Cicorée des Bégui- nes. Franstalig
67. Gebr. GRYSPEIRT Geraardsbergen	St.-Hermes te paard met duivel aan staart van het ros	Chicorée St-Hermes. Fr.
68. L. VENNEMAN, Melle	Gevleugelde engel	Opv. Gebr. Raman.
69. MOINEAU, Montignies	Sint-Barbara	Tweetalig
70. D'HAENE, Petegem/O.	Benedictinen. Zie nr. 55	
71. P. VERBURGH- DE COOL, Roeselare	Jeanne d'Arc te paard	Tweetalig
72. VINCART & VERBURGH, Roeselare	Trappisten. Zie nr. 56	Tweetalig
73. VERBURGH-DE COOL	Sint-Antonius van Padua met kind Jezus op arm	Ch. d'Antoine. Fr.
74. Idem, Ibidem	Monnik bij tafel met kop & koffiekan, landschap oog- stende landman.	Ch. des Carmes. Fr.
75. A. VAN LAUWE- CARDON, Roeselare	Sint-Martinus te paard snijdt mantel in tweeën voor bedelaars.	saint martin
76. zonder firma- en plaatsnaam	drie kinderen aan voet van boom met beeld van O.-L.- Vrouw van Beauraing.	Chic. Notre Dame de Beauraing. Fr.

<i>Naam van de firma en de lokaliteit</i>	<i>Afbeelding</i>	<i>Specifieke tekst</i>
Dieren		
77. SPARCO, Antwerpen	Eekhoorn in spartop	'Tweetalig
78. DE OLIFANT, Antwerpen	Olifant	Bitterpeeën
79. BELGICA, Brussel	Vrouw met driekleur en leeuw	Belgica
80. Jette-Brussel	Paard	Zwart Paard
81. GRYSPEIRT- STORME. Geraardsbergen	Militair te paard en kelner met kop koffie.	La Grammontoise Fr.
82. Gebr. GRYSPEIRT Geraardsbergen	St.-Hermes te paard. Zie nr. 67	
83. J.L. VANLIER, Hal (zie afbeelding)	Zwijn en fabrieksgebouw	In het varken Au cochon
84. DE WACHTER, Malderen	Reisduif in medaillon	De Reisduif. Tweetalig
85. BUYSSE- LOVELING, Nevele	Beladen kameel met drijver	1856
86. Idem, Ibidem	Paarden en kamelen in woestijn	
87. Idem Zonder plaatsnaam (zie bijlage)	liggende leeuw met er boven schild met opeenliggende letters B en L.	Fijne - Buitenge- woone kwaliteit Fine - qualité Exceptionnelle
88. R. EEMAN- DE MIL St.-Martens-Lierde	Zwarte kat met dampende kop koffie gedragen door rechter poot.	Wie mij kent ge- bruikt mij. Die mij gebruikt kent mij.
89. WALRAET, Gent, S.A.	Hertekop	Selecta, tweetalig
90. P. VERBURGH- DE COOL	Jeanne d'Arc te paard	zie nr. 71

<i>Naam van de firma en de lokaliteit</i>	<i>Afbeelding</i>	<i>Specifieke tekst</i>
91. Gebr. VERBURGH, Roeselare	Bij in schild	L'Abeille, fr.
92. GEBR. CLAES Sint-Niklaas-Waas	Boer en twee ploegende paarden	Waeslandia Bitterpeeën
93. JACOBS, Turnhout	Vliegend hert	Gezondheidspeeën
94. J. MICHELSEN, Turnhout	Twee leeuwen	Leeuwken's Peeën.
95. JAVA, Wezemaal	Twee kamelen & palm	Java

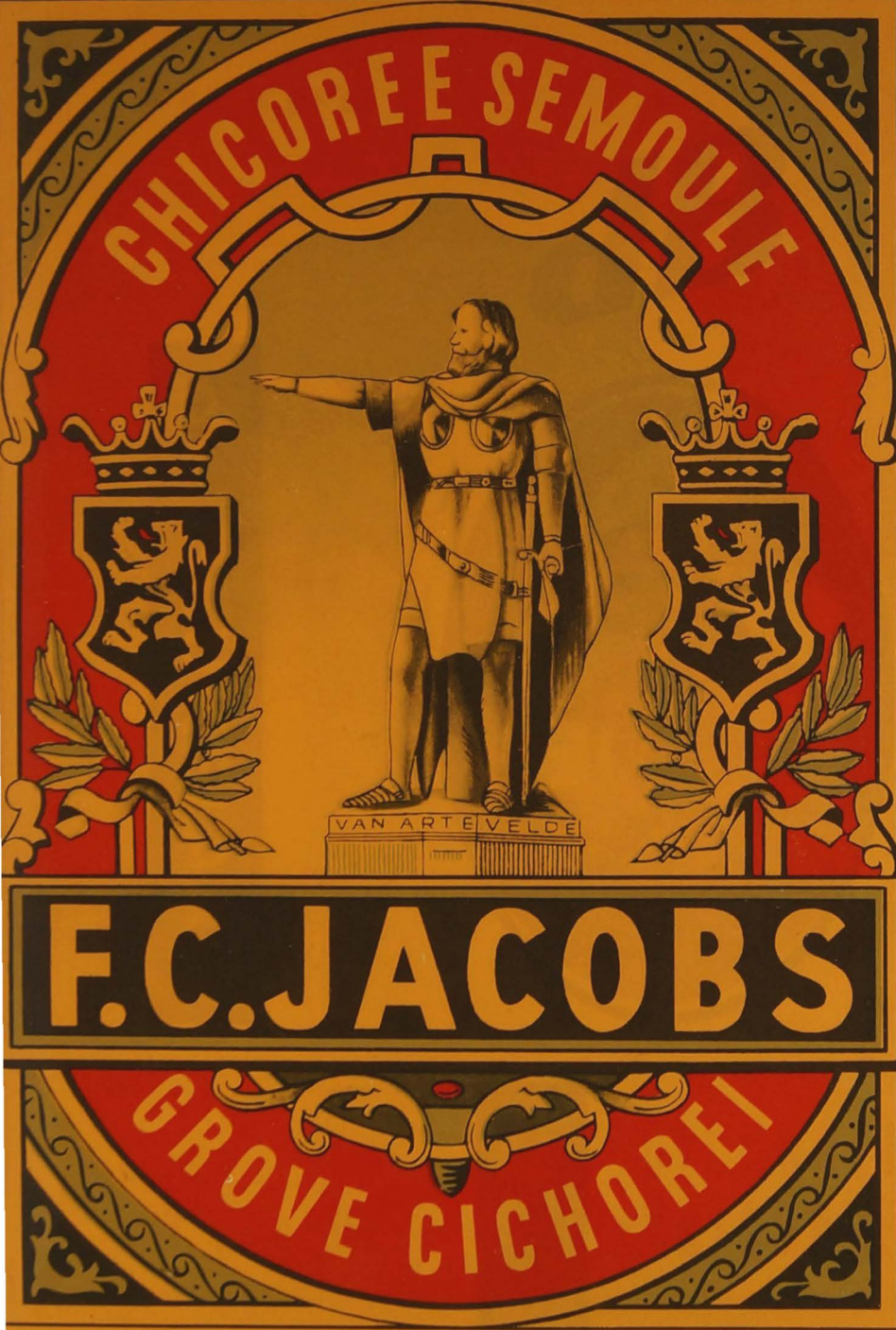
Gebouwen

96. E. DELBERGHE- BYTTEBIER, Bellegem	Gebouwen & medailles	1865. 3.000 franken voor bewijzen van vervalsing.
97. SOUBRY, Brugge	Windmolen & medailles	Le Vieux Moulin. Tweetalig.
98. OMER VAN LIERDE Flobecq	Gebouwen en veld	Medicina. Tw. Gezondheids- Suikerij
99. FRERES SPILLEMAECKERS Ingelmunster	Gebouwen. Bloem in bladenkrans	De Bloem van Vlaanderen. Tweetalig
100. — Mechelen	St.-Romboutstoren	Meka
101. DE MUNCK & VAN OOTEGEM Meerbeke	Gebouwen, opschrift Stoom Chicoreifabriek	Chicorée idéale. fr.
102. BOCKSTAELE- LEENESONNE Melle	Gebouwen met rijdier en menner ervoor	Cicorei Excelsior
103. BELG. COOP. WELVAART Merksem	Gebouwen in mijnstreek	Suikerij Welvaart.

<i>Naam van de firma en de lokaliteit</i>	<i>Afbeelding</i>	<i>Specifieke tekst</i>
104. HUIS SEYNAEVE- VANDENBERGHE Oost-Rozebeke	Gebouwen en twee peeën vooraan	Cicoreifabriek De Palngkop
105. S.W.S. Tielt	Toren en omgeving	Thielsche Halletoren
106. Zonder firma- en plaatsnaam	Zwarte exotische toren	Alma tw.
107. J.L. VAN LIER Hal (zie afbeelding)	Zwijn en fabriekgebouw	zie nr. 83

Voorwerpen

108. GLOBUS, Antwerpen	Wereldbol, Globus en medailles	Antwerpse Bitter- peeënfabriek & Joodse tekst.
109. VAN YSENDYK, Antwerpen 1	Koffiekan, melkkan, suiker- pot en kop	Cichorei filter Tweetalig
110. de BEUKELAAR, Antwerpen	kop en lepel	ready coffee & chicory
111. JACQMOTTE, Brussel	Koffiekan	1828. Tweetalig
112. E. FORTUNÉ, Brussel	Drie cikoreiplanten	E.F. & E.F.
113. G. BOCQUET, Doornik	Koffiekan en kop	Tweetalig
114. RAMAN. Heusden	Koppen	
115. FORT, Itegem	Idem	.
116. GEBR. DELEU. Kachtem	Plant De Mandelbloem	Suikerij, Tweetalig
117. HAVE, Kortrijk	Hoefijzer	Havé

Cette chicorée est **garantie pure**, car elle est fabriquée avec des cossettes lavées de première qualité. Etant **très concentrée**, il convient d'en ajouter moins au café, ce qui permet à la ménagère de réaliser une **sérieuse économie**. R.C. ANVERS 7017 Dép.

MINIMUM NET - 500 Gr. - MINIMUM NETTO

FILTRE

FILTE

dB

de BEUKELAAR

de BEUKELAAR

MIN. 250 g. NET

CICHOREI
CHICOREE

MIN. 250 g. N

dB

CHICORÉI

FINE

ONE KWALITEIT

S **MERK**

Buy **Love**ling

NETTO GEWICHT

500 GR.

M.V. Fabrieken der Gebr. de Beukelaar
VUZERLAAN 5 - ANTWERPEN

CHICORÉI

FINE

QUALITÉ EXCEPTIONNELLE

MARQUE DE FABRIQUE

Buy **Love**ling

MINIMUM POIDS NET

500 GRS.

CHONKEN * QUI A BU... BOIRA * EENS GEDRONKEN

PACHA

N. V. GEBROEDERS VAN LIER FRERES S. A.

HALLE

ANNO 1825

NET 250 G. NETTO

Verzamel de HISTORIA zegels. Hierdoor kunt U
bekomen:

- 1) De bekende historische prenten " 's Lands Glorie", "Europa's Erfgoed" en "Belgische Uniformen".
- 2) Een prachtige verzameling kunstpoppen "De folkloristische kostuums van Europa".
- 3) De verzameling van de gekende mini-autos, oude en moderne modellen.

Vraag aan de N.V. HISTORIA, 19, Centraal
Gratrylaan, 1040 Brussel, onder welke voorwaarden

Collectionnez les timbres HISTORIA. Ils vous per-
mettent d'obtenir:

- 1) Les fameuses séries d'images historiques des collections "Nos Gloires", "L'Héritage Euro-
péen" et "Uniformes Belges".
- 2) Une magnifique collection de poupées d'art con-
sacrée aux costumes folkloriques de l'Europe.
- 3) La collection des célèbres Mini-autos de mo-
dèles anciens et modernes.

Demandez les conditions d'obtention de ces mer-
veilleuses collections à HISTORIA S.A., 19, av.

5. NYZERLAAN ANTWERPEN

CICHOIREI
 Bekendste en op de internationale tentoonstelling Antwerpen 1905

Bekend op het Internationaal groot concours Brussel 1902

Bekend op de Wereldtentoonstelling Antwerpen 1905

ERSTE Kwaliteit
 GEWONNEN DOOR DE N.V. FABRIEKEN DER
 UNIVERVALSCHT

GEB'S-DE BEUKELAAR
 HOFLEVERANCIERS VAN
 H.M. DE KONINGIN DER NEDERLANDEN

Van de De Beukelaars

MINIMUM DER WERELDDE DANKBAREN 250 GR.
 WERELDKONINGIN DER NEDERLANDEN
 HOFLEVERANCIERS VAN
 H.M. DE KONINGIN DER NEDERLANDEN

LET OP DE HANDTEKENING

CICHOIREI FABRIEKEN ANTWERPEN

Bekend op de gezondheids tentoonstelling te St. Gertrudis 1899

GEDEPONEERD
 ANTWERPEN 1906 N.V. FABRIEKEN DER
GEB'S-DE BEUKELAAR
 ANTWERPEN

HANDELSREGISTER VAN ANTWERPEN 7017

LET OP DE HANDTEKENING
 WERELDKONINGIN DER NEDERLANDEN
 HOFLEVERANCIERS VAN
 H.M. DE KONINGIN DER NEDERLANDEN

<i>Naam van de firma en de lokaliteit</i>	<i>Afbeelding</i>	<i>Specifieke tekst</i>
118. GLORIEUX, Marcke	Twee cikoreiplanten	Chicorée Glorieux, Tweetalig
119. DE APPEL, Melle	Appel	
120. N.V. WELVAART Merksem	Koffiekan en koppen	Welbi
121. O. BEERNAERT Oostende	Zeilschip	Oostendsche Chic.
122. Gebr. D'HAENE, Petegem/Ouden.	Opgeschoten plant	De Lelie
123. VAN TIEGHEM- DUPONT, Roeselaere	Anker	Het Anker. 1850
124. A.V.L., Roeselaere	Getand wiel	Rotary
15. VERSTRAETE & PYPE, Beveren-Roeselare	Schip, koppen & twee cikoreiplanten	Chikorei De Toekomst
126. REYNTJENS, Fils Ruien	Lokomotief en drie wagens, spoorweg	Digestive des Flandres, fr.
127. VINCART, Silly	Koffiemolen	tw.
128. WAESLANDIA, St.-Niklaas	Koffiekan	tw.
129. VAN KERCK- VOORDE Waarschoot	Anker en hoorn des overvloeds	Suikerij van 't Meetjesland
130. JAVA, Wezemaal	Kop	Tweetalig
131. zonder plaatsnaam HUIS DE GROEF, N.M.	Wereldbol met tekst : Union	Koningin der Bitterpeeën

<i>Naam van de firma en de lokaliteit</i>	<i>Afbeelding</i>	<i>Specifieke tekst</i>
Namen en letters		
132. A. DE PRINS, Antwerpen	/	Hollandse Bitter- peëen voor maag-, hart- en zenuw- zieken. Délecta
133. ENELKA KOSHER Antwerpen	/	Joodse tekst Enelka
134. GEBR. ROOMAN, Belsele	/	Roma
135. A. SPELEERS, Berchem (Fl.)	/	LA FLANDRE, fr.
136. — Brussel	/	Lucie
137. A. DEJONGHE, Brussel	/	Chic. des Flandres
138. — Brussel	/	Madeleine
139. SARMA, Brussels (sic)	/	Extra Hesby's, Tweetalig
140. A. ENGELS, Eeklo	/	Rommel, 1845
141. GHYS, Gits	/	Primerose
142. VANLIER, Hal	/	Pacha
143. VANLIER Hal	/	Super-Pacha
144. J. VANDEKERCK- HOVE-LALEMAN, Izegem	/	Letter N
145. A. LAUWERS- LENNYTTE, Izegem	/	L L

<i>Naam van de firma en de lokaliteit</i>	<i>Afbeelding</i>	<i>Specifieke tekst</i>
146. Zonder plaatsnaam H.R. Leuven 1652	/	Vlaandersche Peeën Cédé, Chi- corée des Flandres
147. V. B. M., Maarke	/	Bitterpeen Perfecta
148. DE MEYERE, Maldegem	/	De Meyere's Cichorei
149. BUYSSE- LOVELING, Nevele	/	Chcorit
150. S.E.O., Oostende	/	Suikerij S.E.O.
151. DE LELIE, Petegem/Oud.	/	Nova
152. Idem, Ibidem	/	Bona
153. WYLFA, Roeselare	/	Chicorée des Flandres, fr.
154. VERBURGT, Roeselare	/	Sanitas
155. A. DELEU- STROBBE, Ruislede	/	Super extra
156. JACOBS, Turnhout	/	Gezondheidspeeën
157. DE OUDE HESP, Turnhout	/	Idem.
158. VERSTUYFT- AUMAN, Wetteren-Ten-Ede	/	Hollandsche
159. CEUTERICK- EECKHOUT, Zottegem	/	Suikerij
160. Zonder plaatsnaam	/	Freidam (Brussel?)

<i>Naam van de firma en de lokaliteit</i>	<i>Afbeelding</i>	<i>Specifieke tekst</i>
161. Zonder plaatsnaam	/	Hygiénique/ Bitterpeeën.
162. Zonder plaatsnaam		Jupiter.

Register der plaatsnamen bij de Proeve van Inventaris der verpakkingen.

Aalst : 1	Heusden : 114	Pont-à-Chin : 55
Antwerpen : 2, 3, 4, 15, 16, 17, 18, 19, 77, 78, 108, 109, 110, 132, 133	Ichtegem : 31	Roeselare : 11, 12, 39, 56, 57, 61, 71, 72, 75, 90, 91, 123, 124, 153, 154
Bellegem : 96	Ieper : 9	Ruïen : 126
Belsele : 58, 134	Ingelmunster : 99	Ruislede : 155
Berchem (Vl.) : 135	Itegem : 115	Rumbeke : 40
Beveren-Roeselare : 125	Izegem : 32, 144, 145	Silly : 41, 127
Brugge : 20, 21, 97	Jette : 80	Sint-Amandsberg : 7, 25
Brussel : 5, 22, 15, 16, 47, 63, 79, 111, 112, 136, 137, 138, 139	Kachtem : 116	Sint-Martens-Lierde : 88
Dendermonde : 23	Kessel-Lo : 54	Sint-Niklaas : 92, 128
Doornik : 113	Kortrijk : 10, 117	Steenhuize : 13
Ecklo : 24, 140	Leuven : 146	Tielt : 105
Ekeren : 18	Lessen : 33	Turnhout : 93, 94, 156, 157
Etterbeek : 59	Maarke : 118, 147	Ursel : 42
Flobecq (Vloesberg) : 98	Maldegem : 148	Vloesberg : 98
Gavere : 6	Malderen : 84	Waarschoot : 129
Gent : 7, 8, 25, 26, 27, 66, 89	Mechelen : 100	Wetteren-ten-Ede : 158
Geraardsbergen : 67, 81, 82	Meerbeke : 34, 101	Wezemaal : 95, 130
Gits : 141	Melle : 68, 102, 119	Zingem : 48
Halle : 28, 29, 49, 50, 51, 52, 53, 64, 83, 107, 142, 143	Merksem : 103, 120	Zomergem : 42
Herdersem : 65	Montignies : 69	Zottegem : 14, 159
Herzele : 30	Nevele : 60, 85, 86, 87, 149	Zonder plaatsnamen : 44, 62, 73, 74, 76, 106, 131, 160, 161, 162
	Oostende : 121, 150	
	Oost-Rozebeke : 104	
	Petegem-Deinze : 35, 36	
	Petegem-Oudenaarde : 37, 38, 70, 122, 151, 152	

R. VAN DER LINDEN

nr. 123

nr. 109

nr. 95

KONINKLIJKE BOND DER OOSTVLAAMSE VOLKSKUNDIGEN

Vereniging zonder winstoogmerk

De Bond bevordert de studie van de volkskunde en geeft sedert 1926 het tweemaandelijks tijdschrift « Oostvlaamse Zanten » uit, waarin volkskundige bijdragen en de uitslagen van de enquêtes in Vlaanderen gepubliceerd worden.

De Bond schrijft ten laste van zijn Alfons de Cockfonds tweejaarlijkse prijsvragen over volkskundige onderwerpen uit, organiseert voordrachten, tentoonstellingen en reizen.

Raad van Beheer van de Bond : ere-voorzitter : E. Boonen; voorzitter : Lic. R. van der Linden; ondervoorzitters : Lic. M. Daem en J. Pieters; sekretaris : M. Broeckhove; penningmeesteres : H. Depoorter; leden : J. De Vriendt, Dr. R. Haeseryn, G. Hebbelynck, Lic. L. Hoste, G. Rouquart, R. Tondat, F. Van Bost, Prof. Dr. P. J. Vandenhouste, Lic. A. Van den Kerkhove, G. Van Peteghem en G. Weze.

Dagelijks bestuur van de Bond : voorzitter : Lic. R. van der Linden; sekretaris : M. Broeckhove; penningmeesteres : H. Depoorter; leden : Dr. R. Haeseryn en G. Hebbelynck.

Kommissie voor volkskundige Enquêtes : voorzitter : Lic. R. van der Linden; leden : M. Broeckhove, Lic. M. Daem, Dr. R. Haeseryn, J. Pieters en G. Weze; adviseurs : Lic. H. Arens en M. Van Wesemael.

Kommissie voor feesten en reizen : voorzitter : G. Weze; leden : M. Broeckhove, G. Hebbelynck, F. Van Bost, G. Van Peteghem, F. Van Belle en Dr. R. Haeseryn.

Het Museum voor Volkskunde, gesticht door de Bond in 1927 in het voormalige Museum voor Oudheden, Lange Steenstraat, is sedert 1962 overgebracht naar het Kinderen Alynshospies, Kraanlei 63, Gent. De Bond ondersteunt het Museum dat de Stad Gent bij besluit van 27-9-1931 in bescherming heeft genomen. Het staat onder het beheer van een kommissie bestaande uit vertegenwoordigers van het Stadsbestuur en van de Bond.

Beheerkommissie Museum voor Volkskunde : erevoorzitter : E. Boonen; voorzitter : G. Weze; ondervoorzitter en konservator : Dr. R. Haeseryn; sekretaris : M. Broeckhove; penningmeester : G. Hebbelynck; leden : H. Depoorter, Lic. L. Hoste, G. Rouquart, F. Van Bost, Prof. P. J. Vandenhouste, Lic. R. van der Linden en G. Van Peteghem.

Dagelijks bestuur en aankoopkommissie van het Museum voor Volkskunde : voorzitter : G. Weze; ondervoorzitter en konservator : Dr. R. Haeseryn; penningmeester : G. Hebbelynck; sekretaris : M. Broeckhove.

(Vervolg van tweede blz. van de kaft).

van z.g. « Frankische Boerderijtypen en hun geografische Verspreiding in ons Land, door Cl. Trefois — De Draak van het Belfort van Gent in de Folklore, door Cl. Trefois — De Tinnepotgieterij te Gent, door J. Boes — Galerij van Gentsche Typen door E. Andelhof — De Magie van het Poppenspel, door F. Van Es en anderen — Devotie tot de Heilige Donatus, door M. Broeckhove — Sint-Kristoffel. Legenden. Verering, Verspreiding, door R. van der Linden — Kinderspelen en Liedjes uit het Land van Dendermonde, door Mevr. L. Bataille-Hiel — Leerknapen in de kunstambachten te Gent 14e en 15e eeuw, door M. Daem — Register op G. Celis: Volkskundige Kalender . . . door F.M. Olbrechts — De Groei en Bloei van de Arteveldefiguur in de Vlaamse Volksziel, door J. Vermeulen — Bijdrage tot de volkskunde van Moerzeke, door J. Laureys — Vrolijke Doodsbrieven vol humor en gal, door R. van der Linden en G. Simons — Duiventorens in Oost-Vlaanderen, door O.S. Depraet — Waasch Sagenboek door F. Van Es — Weerkundige Volkskalender van het Vlaamse land door M. Broeckhove — Wetterse Typen door A. Van Durme.

Lidmaatschap Bond Oostvl. Volkskundigen : Jaarlijkse bijdrage gewoon lid : 250 F; gezinslid : 75 F (zonder tijdschrift); gepensioneerde : 200 F; beschermend lid : 500 F; steunend lid : 1000 F (B.T.W. steeds inbegrepen).
Abonnement op Oostvlaamse Zanten voor niet-leden (bibliotheken, instellingen, boekhandel, verenigingen, enz.) : 300 F; buitenland : 350 F per jaargang (BTW inbegrepen).